

UDK 811.163.42*282(497.5 Podgradina)
811.163.42*342.8(497.5 Podgradina)
Izvorni znanstveni rad
Rukopis primljen 6. X. 2015.
Prihvaćen za tisak 4. XII. 2015.

Perina Vukša Nahod
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
pvuksa@ihj.hr

VALJA NAMA PREKO RIJEKE/RIKE – IZ FONOLOGIJE MJESNOGA GOVORA PODGRADINE U NERETVANSKOJ KRAJINI

U radu su na temelju terenskoga istraživanja prikazane fonološke značajke mjesnoga govora Podgradine, koji pripada slivanjskim govorima. Rijeka Neretva oduvijek je bila granicom ijekavskih i ikavskih govora. Budući da se u Podgradinu uz ijekavsko stanovništvo iz Zažablja i Popova naselilo i ikavsko stanovništvo iz Makarskoga primorja i Vrgorske krajine, a posljednjih je godina prisutan i snažan utjecaj novoštokavskoga ikavskog opuzenskog govora, utvrdit će se odstupanja u fonološkome sustavu u odnosu na ostale slivanjske govore.

1. Uvod

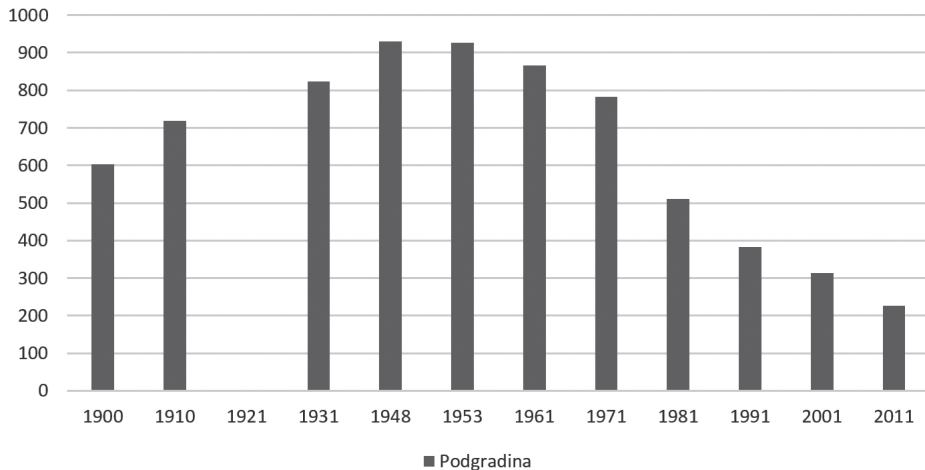
Podgradina je jedno od prioblatskih slivanjskih naselja u Neretvanskoj krajini koje administrativno pripada općini Slivno Ravno¹, a crkveno župi Opuzen². Smješteno je na lijevoj obali Male Neretve ispod srednjovjekovne utvrde Brštanik³, a starije ime naselja bilo je Gradina. Početkom 18. st. Gradina je

¹ U Neretvanskoj je krajini većina općina imenovana prema povijesnim područjima, a ne prema njihovim sjedištima, kako je uobičajeno na području Republike Hrvatske. Sjedište je općine Pojezerje naselje Otrić Seoci, općine Zažablje Mlinište, a općine Slivno Podgradina (Vidović 2013: 7).

² *Bile su sèzõnskē fēšte, rēcimo svētī Sīpān se znā – tō je bīo dèrnek tādā, tō je bilo trādīcija, svédno mī smo istā žūpa, mī smo ÷vik bīli Ōpuzen.*

³ Ta se utvrda zove i Gradinom (usp. Vidović 2012: 130).

bila dijelom Trnova, a u njoj je 1759. podignuta grobljanska kapela sv. Roka (Vidović 2011a: 221). Iako se potkraj 19. stoljeća ustalilo današnje službeno ime Podgradina, motivirano položajem sela ispod spomenute utvrde, stanovnici uglavnom rabe samo Gradina: *jâ san se nauč^lla p^livat u kanálu gòri iza Gràdinē, òna je ròžena u Gràdini, svàkē nèdijē u Gràdini b^ljā plēs, ožènijā se iz Gràdinē*. Naselje čine tri spojena dijela: Prunjak, Srednja Gradina i Donja Gradina: *gòri su bìli, Prùñak se zvâ tâj dìo, tû su bìli Mâtage, ùndā vâmo Srèdnā Gràdina, tû su bìli Mùšani, Salàcani, jâ nè znân jel bìlo jòš drùgī, a dðli, Dòhā mī zòvemo Gràdina, òvāj dòñī dìo, tò su bìli tī iz Glàvica, tû su bìli Bjelīši, Cùriči i Pòpoviči*.

Grafikon 1. Broj stanovnika u Podgradini od 1900. do 2011. godine⁴

Slivanjsko je područje kroz povijest bilo izloženo čestim migracijama. Godine 1606. gotovo je potpuno opustošeno kad su uskoci u zarobljeništvo otjerali oko 130 osmanlijskih podanika (kršćana) (Bebić 1990: 37), nakon čega su na tome području ostale samo tri obitelji. Početkom Bečkoga rata 1686. godine dolazi do ponovnoga naseljavanja, a drugi val preseljenja slivanjski je kraj zahvatio nakon Požarevačkoga mira 1718. godine. U 18. i 19. stoljeću u Podgradinu se uz ijekavsko doseljava i ikavsko stanovništvo (iz zapadne Hercegovine, Makarskoga primorja i okolice Vrgorca). Nakon Drugoga svjetskog rata i potresa 1962. godine migracije se odvijaju unutar samoga slivanjskog područ-

⁴ Podatci preuzeti s <http://www.dzs.hr/>.

ja te stanovništvo iz brdskih krajeva⁵ uglavnom naseljava tzv. silazišta, mjesta gdje su skupljali ljetinu, držali stoku i oruđe te koja su im isprva služila samo za prenočište. Snažna depopulacija zahvatila je sva slivanjska naselja, a danas Podgradina broji tek 227 stanovnika⁶, koji su se oduvijek bavili ribarstvom te lovom ptica močvarica (v. Ogled govora) i poljoprivredom, a nakon melioracije donjega toka rijeke Neretve uglavnom uzgojem mandarina i ostalih agruma.

2. Dosadašnja istraživanja govora u Neretvanskoj krajini

U drugoj polovici 15. stoljeća, prije velikih seoba, nekadašnji poneretvanski dijalekt (štakavski, ijekavski ili, vjerojatnije, ijekavsko-ikavski) graničio je s južnim govorima zapadnohumskoga dijalekta (štakavskoga, ikavskoga), makarskoprimorskim dijalektom (šćakavski, ikavski, s pripadnim čakavskim primjesama), zapadnim govorima istočnohumskoga dijalekta (štakavskoga, ijekavskoga) te pelješko-mljetskim govorom nekadašnjega dubrovačkog dijalekta (štakavskoga, ijekavskoga, s prirodnim čakavskim primjesama), a nije zanemariv ni utjecaj dubrovačkog dijalekta – zaključuje Brozović (1970: 386–387), koji ističe kako su krajevi oko Neretve jedan od najvažnijih i najjačih izvorišta migracijskih struja. Danas u Neretvanskoj krajini graniče novoštokavski ikavski dijalekt (s desne obale Neretve) i istočnohercegovački dijalekt (s lijeve obale Neretve) te se u mjesnim govorima neretvanskih naselja, posebice onih uz samu rijeku, očekuju mijene u fonološkome i morfološkom sustavu. Unatoč višestoljetnim međunarječnim i međudijalektnim specifičnostima, većina neretvanskih govora gotovo je neistražena te još uvijek nije temeljito znanstveno opisana.

O značajkama ikavskih govora doznajemo iz Halilovićeva članka *O govoru Opuzena* (1996b), ali i iz knjige *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora* (2005.) M. Menac-Mihalić, u kojoj se na temelju frazeoloških podataka, među ostalim, donose fonološke i morfološke značajke opuzenskoga govora. U sklopu istraživanja ikavskih štokavskih govora između rijeke Krke i Neretve A. Čilaš Šimpraga (2010) opisala je fonološki sustav mjesnoga govora Vida.

O značajkama ijekavskih slivanjskih govora Slivna Ravnoga i Kleka te zažapskim govorima Mliništa i Glušaca pisao je Halilović u studiji *Govorni tipo-*

⁵ *Sà je svè òstalo pùsto, svàk je osèlijà, bižali ìz br̃da u pòje ko máčki, svè òšlo òdli – Vlàka, s jèdnu i s drugū strànu Mâlè Nèrètvè, svè kùča ò kučè, svè tò iz Slìvna, nèki su òšli i u Klèk.*

⁶ *Bìlo nas je òsta, sà svè òstalo pùsto, nèmā ti sàda. Bìlo nas je, jà se sjèčān, òka jà se sjèčān jèdno pé-šes gòđinā do nàžād mīsèc dánā bròjijā san – stò i tridesè i sèdan m̀tvì, ùm̀rlì. Od dòma ùnde, ò se ìžè na gròbje gòri, òd onì skalinā ò vè gòrnè kùčè stò tridesè sèdan ùm̀rlì. P̀rije kà bi jà išā tāmò kùči, nè bi mògā ò stāri jùdi p̀roč, onì stārācā pedèsè-šezdèsè gòđinā, a sà v̀diš čòvika od osandèsè gòđinā mòre rádi jòš. È, tākò ti je.*

vi u *Međurječju Neretve i Rijeke dubrovačke* (1996.), u kojoj je i utvrdio slivanjsko-zažapski tip govora⁷, dok je D. Vidović⁸ u knjizi *Zažapska onomastika* (2014.) opisao najvažnije fonološke i morfološke značajke zažapskih govora.

Razvidno je da govor Podgradine dosad nije bio predmetom dijalektoloških istraživanja, a budući da Halilović potkraj osamdesetih godina prošloga stoljeća nije proučavao sjeverne i sjeverozapadne zapadne slivanjske govore (Podgradinu, Blace, Mihalj itd.), u analizi neće biti moguće utvrditi odstupanja od tadašnjega fonološkog stanja u govoru Podgradine.

3. Metodologija i ciljevi

Građa je od 2011. do 2013. godine u nekoliko navrata prikupljena ciljanim dijalektološkim upitnikom⁹, izrađenim¹⁰ za ispitivanje slivanjskih govora, te slikovnim upitnikom, a velik dio primjera crpio se iz slobodnoga govora. Ispitanici, birani prema utvrđenim dijalektološkim kriterijima¹¹, bili su Branko Mataga (r. 1929.), Anđelka Popović (r. 1930.), Paulina Bjeliš (r. 1941.), Ivo Ključec (r. 1949.) i Jozo Mušan (r. 1949.). Sva je građa snimljena diktafonima (Zoom H4 Handy Recorder i Sony ICD-UX513F), preslušana i transkribirana, a ogleđi govora priloženi su radu.

⁷ Obuhvaća govore područja Slivna i Zažablja, tj. dalmatinskoga priobalnog pojasa unutar granica: Metković – ušće Neretve – Klek – Metković. Na jugoistoku graniči s govorima neumskoga kraja koji pripadaju (jugo)istočnohercegovačkomu tipu, na sjeveru s govorima centralne i zapadne Hercegovine, a rijeka Neretva predstavlja granicu prema govorima Makarskoga primorja (Halilović 1996a: 40).

⁸ U mnogobrojnim radovima sustavno je obradio onimijske podatke u cijeloj Neretvanskoj krajini (više u Vidović 2006, 2007a, 2010, 2011a, 2012 itd.).

⁹ Dijalektološka istraživanja upitnikom mogu biti izravna i neizravna (v. Chambers i Trudgill 1998: 21). Tijekom istraživanja uglavnom se provodilo neizravno ispitivanje, odnosno umjesto *Kažete li djed/did/đed?* pitalo se *Što je Vama čaćin čaća?* i sl., a u pitanjima su se rabili leksemi specifični za istraživani govor. Izravnim se pitanjima mogu dobiti zbudujući rezultati, što zbog ispitanikove želje da pokaže učenost, što zbog nesvjesnosti uporabe određenoga oblika. Tako je primjerice na upit: *Kažete li Vi unda ili onda?* ispitanica odgovorila: *Ōndā, nīkad ūndā!*, a tijekom cijeloga razgovora upotrebljavala je samo prilog *unda*: *ūndā bi se ōni nāma vāzda rūgali, ūndā se sādilo, ūndā slōžīm rību* itd. Izravna nam pitanja mogu poslužiti da utvrdimo vjerodostojnost ispitnika, ali ne smiju biti temeljna metoda dijalektološkoga istraživanja.

¹⁰ Na temelju preliminarnoga istraživanja slivanjskih govora te dostupne dijalektološke literature o značajkama istočnohercegovačkoga dijalekta (Halilović 1996a, Lisac 2003, Vidović 2011b, Lukežić 2012 i sl.), ali i susjednoga novoštokavskoga ikavskog dijalekta (Šimundić 1971, Čilaš 2002, Kurtović 2003, Lisac 2003, Menac-Mihalić 2005, Kurtović Budja 2009 itd.).

¹¹ Riječ je o izvornim govornicima različita spola i dobi, s dobrim artikulacijskim aparatom te govorom bez utjecaja standardnoga jezika. Svi su rođeni i odrasli u mjestu ispitivanja, a naseljeni su u različitim dijelovima Podgradine: Prunjku, Srednjoj Gradini i Donjoj Gradini.

Cilj je rada na temelju terenskoga istraživanja opisati fonološki sustav mjesnoga govora Podgradine, njegova temeljna odstupanja od sustava ostalih slivanjskih govora¹² (Slivna Ravnoga, Mihalja i Blaca), koji pripadaju istočnohercegovačkomu dijalektu, ali i sličnosti sa susjednim govorom Opuzena, koji je dijelom novoštokavskoga ikavskog dijalekta. Uz vokalski i konsonantski sustav, kao i u većini tradicionalnih dijalektoloških fonoloških opisa, naglasni inventar i distribucija naglasaka dijelom su fonološke analize. No, budući da su mjesto i vrsta naglasaka ključni unutar paradigme promjenjivih riječi, njihova je obrada dijelom morfološke analize¹³, te nije predmetom ovoga rada.

4. Vokalski sustav

4.1. Inventar, distribucija i realizacija

Vokalski inventar mjesnoga govora Podgradine čini pet vokala (*a, e, i, o, u*), koji dolaze u kratkim i dugim slogovima te mogu biti naglašeni i nenaglašeni. Za duge nenaglašene vokale vrijedi distribucijsko ograničenje da dolaze samo iza naglašenoga sloga. U funkciji silabema pojavljuje se i slogotvorno *ɾ*, također u kratkim i dugim slogovima. Svaki vokal može stajati u početnome, središnjemu i završnome položaju u riječi, ispred i iza bilo kojega konsonanta, nikad uz *ɾ̄*, te iznimno uz *ɾ*.

Slogotvorno se *ɾ* nalazi u početnome slogu pred konsonantom, zbog gubljenja fonema *h* (kratko i dugo *ɾ*): *Řvāt* : *na řpi* D jd., između dvaju konsonanata u naglašenome slogu (češće kratko, a rjeđe dugo *ɾ*): *břda* G jd., *břk*, *břkovi* N mn., *cřkāvā* G mn., *cřvi* N mn., *cřvima(n)* I mn., *cřnōn* L jd., *dřva*, *gřmje*, *mřkva*, *popřskā* gl. pr. r. m. r. jd., *přs* ‘prst’, *přšūtā* G mn., *přžina* ‘pijesak’, *smřdilo* gl. pr. r. sr. r. jd., *škřtica*, *třčat*, *ukřcat*, *vřtā* ‘vrt’, *zavřšila* gl. pr. r. ž. r. jd. : *břko*, *cřv/cřv*, *přvī*, *vřstā* G mn., u završnome slogu nakon gubljenja fonema *h* (samo kratko *ɾ*): *na vř břda*, *nā vř jězika*, *nā vř glávē*, u prednaglasnome (samo kratko *ɾ*): *četřdēsē*, *nabřzinu*, *mřtváčnicu* A jd., *přtēnače*¹⁴ ‘vrsta mreže’ A mn., ili u zanaglasnome položaju (kratko i dugo *ɾ*): *ù cřkvu* A jd., *čātřna* ‘cisterna za prikupljanje kišnice’, *jětřva*, *privřčāna* G jd., *zāgřlīn* 1. l. jd. prez. :

¹² *Īmā vĕlikī rāzlikā Blāce i Mihāj, Třn i Slīvno, svākī imāde svōj jēzik.*

¹³ O naglasku imenica *e*-vrste i *i*-vrste u govoru Podgradine vidi u Vukša Nahod (2015).

¹⁴ O mnogobrojnim ribarskim nazivima u dolini Neretve pisao je Moguš, koji donosi da se prtenjača sastoji od vanjske i unutrašnje mreže, sastavljene od nekoliko manjih lijevaka čiji su uži dijelovi vezani konopcem za obruče koji se nalaze među njima. Prvi lijevak naziva se *vĕlikī zāvřšnjāk*, a zadnji *mālī zāvřšnjāk*. Na kraju lijevka ne nalazi se vršva, nego je završetak stisnut konopcem i privezan za kolac (Moguš 1957: 417).

svěkřvā G mn. Nakon ispadanja vokala *i* u dočetnome slogu u rijetkim primjerima sekundarno *r* postaje nositelj sloga te dolazi između vokala i konsonanta: *dogovórt, govórt, govóřlo* gl. pr. r. sr. r. jd.

Skraćivanje slogotvornoga *r* adrijatizam¹⁵ je koji povezuje čakavske i štokavske govore i vrlo je živa pojava u zapadnome dijalektu (Kurtović Budja 2009: 41), a u istočnohercegovačkome dijalektu potvrđena je na centralnohercegovačkome području (Lisac 2003: 100). Kapović (2015: 762) navodi da se kraćenje dogodilo u mnogim čakavskim i štokavskim govorima uz more (primjerice u Dubrovniku, Splitu i Zadru), u nekim govorima u zaleđu blizu mora, ali i u štokavskim govorima daleko od mora – u Bosni i Hercegovini. U slivanjskim govorima kraćenje slogotvornoga *r* nije sustavna pojava te su u govorima Slivna Ravnoga, Mihalja i Blaca potvrđeni samo nepokraćeni oblici *cřkva, ù cřkvu* A jd., *cřv, křpel, křv, vřba, zavřřio* gl. pr. r. m. r. jd. i slično. U mjesnome govoru Podgradine primjeri s očuvanim *r̄* izrazito su rijetki. Katkad su zabilježeni dubletni oblici *cřv/cřv, křv/křv, přvř/přvř*, no uglavnom su ovjereni samo primjeri s kratkim *r*.

Svi se vokali u govoru Podgradine ostvaruju neutralno, tj. nisu potvrđena ni zatvaranja ni otvaranja.

4.2. Redukcija i gubljenje vokala

Redukcije vokala česte su u štokavskim govorima. Brozović (1963: 107) ističe da su „različiti stupnjevi i vidovi vokalske redukcije prilično rašireni u srpskohrvatskim govorima, osobito na zapadu (u kajkavaca prvenstveno u Gorskotaru, u čakavaca rjeđe, u štokavaca u mnogim ikavskim i rjeđe ijekavskim govorima)”. Obično se razlikuju dva stupnja redukcije vokala: djelomična redukcija (bilježena vokalom u eksponentu) i potpuna redukcija¹⁶ (nije bilježena nikakvim znakom).

U govoru Podgradine djelomična redukcija nije dosljedna pojava i zahvaća samo središnje slogove s vokalom *i* u zanaglasnome položaju. Zabilježena je u višesložnih imenica: *čimav¹ca* ‘stjenica’ (*Dòsādan je ko čimav¹ca.*), *div¹ca* (*Lípa ko div¹ca Mārija.*), *kòl¹no* (*Ā sad me bòl¹ kòl¹no.*), *udòv¹ca* (*Òstala je i òna*

¹⁵ Brozović (1988: 84) u adrijatizme ubraja prijelaz dočetnoga *-m* u *-n* u nastavcima i nepromjenjivim riječima: *vidin, sedan*, prijelaz *l > j*: *jubav, poje*, gubljenje zatvora kod *č* i *c* ispred zatvornoga konsonanta: *maška, jašmik, osta* (genitiv jednine od *ocat*), skraćivanje dugoga *r*, cacvizam, gubljenje dočetnoga *-t*: *pe > pet* ili infinitive kao *da < dati*.

¹⁶ Neki autori (v. Šimundić 1971: 38–41, Čilaš Šimpraga 2010: 174–175, Benić 2013: 26–27 itd.) ovisno o položaju gubljenja vokala razlikuju aferezu – gubljenje vokala na početku riječi, sinkopu – gubljenje vokala u sredini riječi i apokopu – gubljenje vokala na kraju riječi.

udòv'ca.), *ùž'nu* (*Mâjstore, štà čemo za ùž'nu?*), u gl. pr. r. ž. r. jd. i mn.: *bàv'la* (*Jâ san se bàv'la sà svač'ñ.*), *naréd'la* (*Stàrijemu je naréd'la štà trèbā urádt.*), *vìd'la* (*Vèle ti san jâda v'đ'la.*); *dòlaz'le* (*Gūske bi tek dòlaz'le u p'řvõn mjèsècu.*), *pòb'le* (*Nè bi žènskè se pòb'le, nègo muškàrci.*), gl. pr. r. m. r. mn: *dòlaz'li* (*Òni su vâzda dòlaz'li ù nâs nâ plēs.*), *jàm'li* (*Õv' štò su jàm'li zèmju.*), *nòs'li* (*Òni su u mišinan nòs'li.*), u gl. pr. r. sr. r. jd.: *govór'lo* (*Tàkò bi i díte govór'lo.*), *gñéč'lo* (*Ûndā bi se gñéč'lo.*), u infinitivu: *fál't* (*Làko ti se fál't kà ìmā zètove na Vrânskõn jèzeru.*), *potònt'* (*Nè mereš potònt'.*), *sús'it* (*Ne ìsplātì se sús'it.*), u broju *stòt'nu* (*Stòt'nu ràdnìkā bìlo.*).

Vokal *i* gubi se u sredini riječi u imenici *šénca* (*Gúvno – di se v'jšila šénca.*), u infinitivu *dogovórt* (*Áko se nè mogū dogovórt.*), *govórt* te u gl. pr. r. sr. r. jd. *govór'lo* (*Tò bi se govór'lo.*). Gubljenje vokala *i* u sredini riječi u broju *čètri* (*Mâjka je mòja doživila devedès čètri*), u prilogu *kòlko* (*Rìbē kòlko òčes.*) te na kraju riječi u infinitivu: *bàcat* (*Sā je léd bàcat mrèže po Dìnavu.*), *òdnit* (*Jâ in išā òdnit krūva.*), *pòzvat* (*Jèl van rèkā da će vas pòzvat.*), *utòpt'* (*Bòg te màzā, òš se utòpt'?!*) i u zamjenici *svāk* (*Svāk bìžì iz b'řda ù poje. Svāk svòj gòvõr ìmā.*) možemo smatrati općeštokavskom pojavom.

Kod ostalih vokala nisu zabilježeni stupnjevi redukcije, odnosno potpuno se gube u početnome, središnjemu i dočetnome slogu. Na početku riječi zabilježeno je ispadanje vokala *a* u glagolu *pèrisat* (uz *apèrisat*) (*Níje mi dâ pèrisat u Zàgrebu.*), vokala *o* u priložima: *nàkò* (*Pa kàko nàkò mòže.*), *vàkò*¹⁷ (*Kvadràtnì je èvo vākò, ko òplo i tú ìmā sa stránē rùčke.*), *vìkò/vlikò* (uz gubljenje vokala *o* u sredini riječi) (*Nìsi ìmā vikò mèsa. Vākò vlikò visòka.*), *vâmo* (uz *âmo*) (*Ìmāš p'řma vâmo jũgo i šìlok.*), *nàmādne* 'onomad' (*Bògu fála, nàmādne je bìlo.*), u zamjeničkome pridjevu *vākū* (*Na vākū p'řrodu jòš nìsan nàišla.*) i zamjenici *nõj* (*Nā nõj stráni.*). Gubljenje vokala *a* na kraju riječi zabilježeno je u imperativnoj riječi *nèk* (*Nèk nèko ùpālì àuto. Nèk sà v'đt ò ìmā Bòga.*).

4.3. Vokalske zamjene

Vokalske zamjene u govoru Podgradine nisu česte. Nalazimo ih uglavnom u posuđenicama u naglašenim i nenaglašenim slogovima.

Promjena *a > e* zabilježena je u prilogu *tèmān* 'upravo', u kojoj je ovjerna disimilacija (*a-a > e-a*), u imenici *tebléte* (uz *tabléte*), pri čemu je došlo do asimilacije (*a-e > e-e*). Promjena *a > o* zabilježena je u imenicama *šugòmān*¹⁸

¹⁷ Redukcija u priložima *nàkò* i *vàkò* rezultat je analogije prema prilogu *tàkò*.

¹⁸ Ispitanici često znaju uputiti na razlike među govorima: *U Ópuzenu kážū šugàmān, mī kârēmo šugòmān, òni kážū màtūn za cìglu, mī kážēmo mòtūn.*

(< mlet. *sugaman*) i *mòtūn* (< mlet. *maton*), u kojima je ovjerena disimilacija ($a-a > o-a$). Do promjene $e > a$ došlo je u prilogu *prīja* (uz *prīje*) te u imenicama *kāmarōn* I jd. ‘kamera’ i *māštalo* (< mlet. *mastelo*) ‘drvena posuda za pranje odjeće’, pri čemu je došlo do asimilacije ($a-e > a-a$). Promjena $i > e$ potvrđena je u imenici *beciklo*, u kojoj bilježimo disimilaciju ($i-i > e-i$). Promjena $o > a$ zabilježena je u gl. pr. r. ž. r. jd. *apèrisala* ‘operirati’ te u prilogu *nāmādne* ‘onomad’, u kojemu je došlo do ispadanja vokala i asimilacije ($o-a > a-a$). Promjena $u > o$ ovjerena je samo u imenici *kokūruz*, pri čemu je došlo do disimilacije ($u-u > o-u$).

Kad se vokal o nađe ispred sonanata, dolazi do promjene $o > u$, i to u prilogu *ūndā* te u imenicama *kūnsērvā*, *kūnšērvē* (< tal. *conserva*) ‘koncentrat ukuhane rajčice’, *mòtūn* (< mlet. *maton*) (uz već spomenutu promjenu $a > o$) i *pulicija*.

Zabilježen je i prijevoini oblik: *grēb*¹⁹ (ali *grōbje*), uz dubletni oblik *grōb*.

4.4. Promjena $ra > re$

Lisac (2003: 52, 100) donosi da je prijelaz korijenskoga slijeda $ra-$ u $re-$ (*vrabac > (v)rebac*, *rast > rest(i)*, *krast > krest(i)*) zastupljen u novoštokavskome ikavskom dijalektu²⁰, dok za istočnohercegovački dijalekt navodi samo leksem *vrebac*.

Prema Halilovićevim podacima (1996a: 51), u slivanjsko-zažapskim govorima promjena $ra > re$ ovjerena je u riječima *vrabac* i *rasti*, dok izostaje u riječi *krasti*. Tako je potvrđeno i u govoru Podgradine: *rēbac*, *nārēsla*, ali *krāst*.

4.5. Vokalski skupovi

Vokalski su skupovi česti u govoru Podgradine i to uglavnom na granici prefiksa i osnove te osnove i sufiksa u domaćim riječima, te u posuđenicama, a nešto rjeđe nakon ispadanja h te vokalizacije dočetnoga $-l$.

Slijed ai nalazimo u posuđenicama: *kāñ* ‘lavor’ A jd. (*Trēbā si dōñt kāñ āko se mīslīš ūjutro ùmit.*) i *mozāik* (*Tō ti je bāš mozāik gōri.*) te na granici prefiksa i osnove u glagola: *nāišla* (*Na vākū prīrodu jōš nīsan nāišla.*). Slijed ao potvrđen je u imenicama: *krāoštārac* ‘kravosas’ (*Mī smo govōrili prāvo krāoštārac.*) i *nāočale* (*Nōsī ōn dvōje-trōje nāočale.*) te na granici prefiksa i

¹⁹ Lisac (2003: 52, 100) donosi da u novoštokavskome ikavskom dijalektu dolazi *greb*, *greblje*, a u istočnohercegovačkome samo *greb*. Veću zastupljenost oblika *greb*, *greblje* Halilović (1996a: 56) nalazi u slivanjsko-zažapskome, pelješkome i dubrovačkome govornom tipu.

²⁰ O nestabilnosti promjene $ra > re$ u oblicima *rest(i)*, *(v)rebac*, *krest(i)* u novoštokavskome ikavskom dijalektu više u Lisac (2003: 52).

osnove u prilogu *nàokolo* (*A tó je lèpūt svè nàokolo kùčē.*) i pridjevu *zàoštren* (*Klís ti je ovàkāv kòmād đřveta zàoštren sa obèdvì strâne.*). Slijed *au* zabilježen je na granici prefiksa i osnove u glagola: *nauč^čla* (*Jâ san se nauč^čla přivat u kanálu.*), u posuđenicama: *Austrâliji* (*Īmān pizdàrije s ònīn vrâgon bràton u Austrâliji.*), *àuto* (*Nàpravjena i cèsta mòže àuto dòč.*), *autóbuson* I jd. (*Jâ san trébā pònīt dvì mřže sòbōn i autóbuson dòč u Zàgreb.*), *bàul* ‘vrsta kovčega’ (*Tò mi je đid iz Àmerikē dđnījā i ònāj, kàko se zvā, ònī što ĩmāmo – àmeričkī bàul.*) i *pàuzā* (*Tādā bi bìli sètovi od sèdan do dèse pīsāmā, ùndā bi se prāvila pàuzā.*) te u prilogu *autohtònije* (*U zabačènijīn sèlima su autohtònije govóрили.*).

Slijed *eo* potvrđen je nakon vokalizacije *-l* na dočetu sloga u imenicama: *záseoci* (*Sā su tū bìli i záseoci po prezimènima.*), *záseoke* A mn. (*Ōni su ĩmali te záseoke mālē.*) i pridjevu *sěoskīn* (*Po nēkīn sěoskīn bàlovima.*). Slijed *eu* ovjeren je u ojkonomu *Nèum* (*I Nèum istō ĩmā je pâr tí mägazīnā.*), na granici prefiksa i osnove u prilogu *něisprāvno* (*Ūndā bi govóřli kàko mī govórimo nēisprāvno.*), na granici prefiksa i osnove u pridjevu *neispēglān* (*A tó, àko je nēko neispēglān.*) te na granici prefiksa i osnove u glagola: *prěuzeli* (*Ōni su prěuzeli svē.*), *preurédili* (*Bļijā je mòstīč òbal, sà su ga preurédili.*)

Slijed *io* zabilježen je u imenicama: *gostióni* L jd. (*Trī jàblāna písala na gostióni.*), *štìoka* ‘vrsta ptice’ (*Súva ko štìoka.*), *meliorácija* (*Kā je bíla meliorácija.*) i *sùšioka* ‘vrsta smokve’ (*Ōvā sùšioka òbīčnā, òna je sītna.*), u uzviku *àdio* (*Sā Bòžič trājē jèdan dān i àdio Māre.*) te nakon gubitka *h* u zamjenici *nñovē* (*Àko nīje nēko od nñovē dīcē òstā.*).

Slijed *oa* potvrđen je u posuđenici *tròtoaron* ‘nogostup’ I jd. (*Ūndā bi se šétalo ù dvā prāvca tròtoaron ù Metkoviću.*). Slijed *ou* ovjeren je u posuđenici *nivòu* L jd. (*Na nēkōn nivòu.*).

Slijed *ua* zabilježen je u posuđenici *situácije* G jd. (*Závisi od situácije, nēko bi bez vèčèrē išā.*), a slijed *uo* u imenici *poluòtok* (*Slívno je pòluòtok i mī smo đio tóg poluòtoka.*).

4.6. Uklanjanje zijeva

U govoru Podgradine zijev se uklanja stezanjem vokala ili umetanjem fonema *j* i *v*.

Do stezanja vokala došlo je u brojevima od jedanaest do devetnaest (*ae > ē*): *jedānēs, dvānēs, trīnēs, četřnēs, pètnēs, osāmnēs* itd., nakon promjene *-l > -a* u imenica: *čāvā, žāvā, kòtā, pòsā, vřtā, zāva* te u gl. pr. r. m. r. jd.: *dòšā, òšā, rèkā, rázlikovā, pìvā*.

Umetanje konsonanta *j* nakon vokalizacije dočetnoga *-l* zabilježeno je u pridjevu *stějena/stějāna* ‘steona’ te u pr. r. m. r. jd. u glagola čija osnova završava na *-i*, *-e* i *-u*: *bìjā*, *sádijā*, *ùčijā*, *žìvijā*, *pòčējā*, *čùjā*. Umetanje konsonanta *v* zabilježeno je samo jedanput u imenici *bilòvuška* ‘vrsta zmiје’.

4.7. Podrijetlo vokala

Odras poluglasa *ə (< *ʙ i *b) u svim je položajima vokal *a*: *dān*, *dānas*, *dāska*, *māgla*, *pās*, *sān*. Ishodišni skup *və u funkciji samostalnih riječi i prefiksa dao je vokal *u*: *ùnuk*, *Ūskrs*, *ù oko*, *ù tomē*, *ù Metkovičima*. Samoglasno *ɔ dalo je vokal *u*: *dùg*, *jābuka*, *pùn*, *spùž*, *vùk*, *vùna*, *žùt*, kao i stražnji nazal *ɔ: *mùž*, *pùt*, *rùka*, *sùbota*, *zùb*. Prednji nazal *ɛ redovito je zamijenjen vokalom *e*: *dèset*, *jèzik*, *grèda*, *mèso*, *pèt*, *pétak*. U većini je primjera općeslavenski glas *ě dao vokal *i*. Zamjena *jata* ikavskim odrazom provedena je u korijenskim morfemima u naglašenim dugim slogovima pod silaznim naglaskom: *lìp*, *lìvo*, *mìstā* G mn., *rìč*, *rìtko*, *snìg*, *svìt*, *tìlo* i uzlaznim naglaskom: *díte*, *klìšta*, *livalo* gl. pr. r. sr. r. jd., *mišaju* 3. l. mn. prez., *mliko*, *riku* (uz *rjèku*) A jd., *sviča*, *vríme*, *zvìzda*, u naglašenim kratkim slogovima pod silaznim naglaskom: *bìčve* ‘čarapa’ N mn., *ìjā* gl. pr. r. m. r. jd., *mìsècu* (uz *mjèsècu*) D jd., *mìsečina*, *pìsma*, *pìvāmō* 1. l. mn. prez., *rìžē* 3. l. jd. prez., *vìrovat*, *vìtar*, *vriču* A jd. i uzlaznim naglaskom: *bìžali* gl. pr. r. m. r. mn., *dìca*, *dìčjē*, *sìkira* te u nenaglašenim dugim i kratkim slogovima: *izmìšāno*, *ù rìtko*, *nē smìš* 2. l. jd. prez., *ù svìt*, *ùvìk* : *dìveróvā* G mn., *nèvista*, *nì mista*, *pòsidali* gl. pr. r. m. r. mn., *pòsikli* gl. pr. r. m. r. mn., *svidòčijā* gl. pr. r. m. r. jd., *vinčāna* G jd., *zàmirit*.

Ikavski refleks *jata* zabilježen je i u tvorbenim morfemima u imenica: *kòl'no*, *kùdija*, *nèdija*, u glagola na dočetu infinitivne osnove: *bòlit*, *razùmit*, *vìdit*, *žìvit* i glagolskome pridjevu radnom svih rodova: *vìd'li*, *vòl'la*, *živ'li*, *živ'lo*, u komparativu: *bogàtijī*, *slàbijī*, *vesèlijī*, u reliktu duala: *dvī*, *dvìsta*, u dočetcima priloga: *dī*, *dòli*, *gòri*, *nègdi* u prefiksu *pri-* (< *prě-) u glagola: *pribòlit*, *prìgle-dat*, *prìgrīs*, *prikìnit*, *prik'štit*, *prìnīt*, *prisádila* gl. pr. r. ž. r. jd., *prigrádili* gl. pr. r. m. mn., *prìplivā* gl. pr. r. m. r. jd., u prijedlozima: *prìko*, *prìd*, *ìsprid*.

U gramatičkim je morfemima odraz *jata* ikavski u D/L im. ž. r.: *čèri*, *žèni*, *sèstri* i ličnih zamjenica: *mèni*, *tèbi*, u I jd. m. i sr. r. pridjeva: *slānīn*, *jūtīn*, *lìpīn* i zamjenica: *čīn*, *tīn*, *mòjīn*, u D/L/I mn. pridjeva: *dìvenīn*, *rùbnīn*, *sùvīn* i zamjenica: *nāšīn*, *tīn*, *vāšīn* te u G mn. pridjeva *finī*, *nòvī*, *stārī* i zamjenica: *mòjī*, *nāšī*, *nègovī*, *tī*.

Zamjena *jata* jekavskim refleksom zabilježena je u korijenskim morfemima u dugim i kratkim slogovima: *bjédno*, *cjéna*, *cjēnī* 3. l. jd. prez., *djélovi*,

čjèvčicu A jd., *djèlovima* L jd., *djèvojačkī*, *iskorjénila* gl. pr. r. ž. r. jd., *mjèšècu* (uz *mšècu*) D jd., *pjège*, *pjèsak*, *pjèškē*, *pjèvāč*, *rjèčī* G mn., *rjèčnā*, *rjèku* (uz *riku*) A jd., *rjèšīli* gl. pr. r. m. r. mn., *sjècat*, *sjèčān* 1. l. jd. prez., *sjèvēr*, *sjèverozāpadni*, *tjèdan*, *vjènac*²¹, *vjèžbāte* 2. l. mn. prez.

Ekavizmi specifični i za ostale štokavske govore zabilježeni su u korijenjskim morfemima: *čèsta*, *čèstār*, *odeléne*, *slezèna*, *zènica*. Jedino je u leksemu *orèh jat dao *a*: *òras*.

Prema podacima dosad iznesenima u literaturi (Halilović 1996a: 74–82) slivanjsko-zažapski tip govora²² je ijekavski, a **ě* pod silaznim i uzlaznim akcentom u dugim slogovima dao je dvosložne refleks²³ *ije* i *ijē*, dok je kratki jat dao *je*. Tako za govor Kleka Halilović donosi primjere: *dijeli se*, *dijete* : *djècu*, *djètetu*, a za govor Slivna Ravnoga: *tjèsak*, *vrijéme*, *cijèdilo bi se*, *nājprījē* : *cvjètala*, *pjèvā*, *djèvōjka* i sl. Dvadesetak godina poslije u slivanjskim govorima nisu potvrđeni homogeni rezultati te možemo zaključiti da su govori Slivna Ravnoga i Mihalja doista još uvijek (i)jekavski²⁴, dok je govor Podgradine postao ikavskim, čime se odvojio od ostalih slivanjskih govora. Jedino je kod starijih ispitanika ovjereno supostojanje oblika s jekavskim i ikavskim odrazom jata, dok je kod mlađih prevladao ikavski odraz. Posljedica je to međusobnoga dodira²⁵ i izrazitoga utjecaja opuzenskoga govora koji se smatra prestižnim, a u kojemu je refleks jata dosljedno ikavski. Halilović (1996b: 192) u Opuzenu ikavizme bilježi u dugim slogovima: *dvī*, *līpā*, *svīcu*, *razūmīš*, *nēvrīme*, *nēkī tvórnīcā* te u kratkim slogovima: *òbišene*, *dīd*, *mīrže*, *mīsto* itd. te zaključuje kako se opuzenski govor ikavizmom izdvaja iz kruga jekavskih i ijekavskih govora centralne i istočne Hercegovine i da uz govor Metkovića²⁶ pred-

²¹ *Vīnac je prézīme ū Blacan, a vīnac je i vīno.*

²² Vidović (2014: 37) za zažapske govore donosi da se jat u dugim slogovima izgovara dvosložno (*čijēv*, *mijēh*, *lijēk*, *bijēlo*), a kratki jat daje *je* (*bjèžat*, *vjètar*).

²³ Istočnohercegovački dijalekt utemeljen je oko 14. stoljeća na području istočno od Neretve, u Humu i oko Trebinja, ali je „znatno proširen u starijim i mlađim povijesnim dijasporama s tih prostora, osobito brojnim u Hrvatskoj” (Lukežić 2012: 165). Da je dvosložni ijekavski refleks u navedenom dijalektu novijega postanja, govori činjenica da potomci stanovnika iseljenih u 15. i 16. st. s toga područja prema zapadu nemaju ni danas dvosložni refleks jata, dok su ga potomci iseljenika iz istočne Hercegovine imali u 18. stoljeću, a imaju ga i u 20. st. (Lisac 2003: 105).

²⁴ Više u Vukša Nahod (2014: 35–38).

²⁵ *Mī smo i Opuzénci mālā rāzlika zātō štā smo se stālno mīšali. Mī išli u Ōpuzen, òni dōlazli ū nās u Grādinu.*

²⁶ Vidović (2014: 51) apostrofira da ovaj Halilovićev zaključak nije točan jer su Metković početkom 18. st. uglavnom naselile istočnohercegovačke hrvatske i u znatno manjoj mjeri srpske izbjeglice. Dodaje da su „izraženiji ikavizmi posljedica blizine ikavskoga područja iz kojega se u 20. st. doseljivalo stanovništvo u dio grada na desnoj obali Neretve, a danas sve više i na ijekavski, lijevu obalu Neretve”.

stavlja „krajnju jugoistočnu tačku do koje je prodrła štokavska ikavština kao sistem” (Halilović 1996b: 192). Ovim je istraživanjem pokazano da slivanjski govori nisu jedinstveni u odrazu jata, da rijeka Neretva ne predstavlja čvrstu granicu ikavskih i ijekavskih²⁷ novoštokavskih govora, kao što ni opuzenski govor ne čini čvrstu granicu prema govorima istočnohercegovačkoga dijalekta jer je ikavski refleks jata prevladao u govoru Podgradine, ali i u govoru nekih primorskih slivanjskih naselja (primjerice u Blacama²⁸).

5. Konsonantski sustav

5.1. Inventar i realizacija

Šumnici				Sonanti		
p	b	f		v		m
t	d			l	r	n
c		s	z			
č	č̣	š	ž	j	(l)	ń
k	g	(h)				

Konsonantski sustav govora Podgradine čini 21 fonem, dok su fonemi *h* (v. 5.3.) i *ʃ* (v. 5.6.) nestabilne jedinice.

Ovim je istraživanjem potvrđeno da konsonantski sustav mjesnih govora slivanjskoga područja nije jedinstven, odnosno da su bezvučni prednjetrovdonepčani frikativ *ṣ*²⁹ i zvučni prednjetrovdonepčani frikativ *š* ovjereni samo u govoru Slivna Ravnoga i Mihalja, dok ti fonemi izostaju u govoru Podgradine i Blaca. Spomenuti su fonemi rezultat jotacije skupova **ṣ* > *še*: *òsen* ‘hlad’, *òsetit*, *šèdi* 2. l. jd. imp., *šèkira*, *šeròmašna* i **ẓ* > *že*: *izela* gl. pr. r. ž. r. jd. te **ṣ*_ʃ > *ṣ*: *ṣùtra*, a u slivanjskim, kao i u susjednim zažapskim govorima zabilježio ih je Halilović (1996a: 121, 125–126): *šèc̣*, *šèḍim*, *šèo*, *šèkira*, *šenḍkos*, *šèṿer* (< **ṣè*), *iẓes* (< **ẓè*), *p̣àši*, *pṛòṣ̌āk* (< **ṣʃ*), *kòẓ̌ā*, *ùẓ̌aṣ̌it* (< **ẓʃ*). Novijim istraživanjem zažapskih govora Vidović (2007b: 37) potvrđuje da su ti fonemi i

²⁷ Da granica nije stabilna, pokazuje i ijekavski govor Gabele, naselja na desnoj obali Neretve (prema Halilović 1996b: 198 i Vidović 2014: 51).

²⁸ I sami ispitanici upućuju na to te ističu da je to zato što su *Blàce više bile u dđđiru s Plòčama, Opuzenon, òni su màlo ṿiše izṃiṇli*.

²⁹ *Mi smo Slivànci govòṛli slòvo koje nije pòstojalo: šèdi, šèkira, ṣùtra, a ṿi ṭo nè morete zap̣isat* (Slivno Ravno).

dalje dijelom konsonantskoga inventara (*šèkira*, *šème* (< *sě), *pàši*, *prošàkinja* (< *sɛj), *šétlo*, *Šétto* (< *svě), *ížes* (< *zě), *kòži*, *ùzašit* (< *zɛj)), pa možemo zaključiti kako su oni očuvani samo u govoru brdskih (slivanjskih i zažapskih) neretvanskih naselja, dok su potpuno izgubljeni u primorskim i priblatskim slivanjskim govorima.

U govoru Podgradine, te rjeđe u ostalim slivanjskim govorima, sonant *l* može se izgovoriti palatalizirano na početku, u sredini i na kraju riječi, i ne samo u okružju vokala prednjega niza: [*mìslʲin*], [*mlʲin*], [*sélʲa*], [*lʲèbičʲ*], [*písalʲo*], [*škòlu*] itd.

Halilović (1996a: 105–106) palataliziranje fonema *l* smatra općeprimorskom fonetskom značajkom koju nalazi u svim govorima pelješkoga tipa: *bàlaʲo se* (Ston), *hòdila* (Janjina), *ùlovū* (Brijesta) i dubrovačkoga tipa (istočnohercegovačkoga dijalekta)³⁰: *màslina* (Mokošica), *uzèla* (Gromača), *bólnica* (Rožat). Recentnijim istraživanjem govora Janjine na otoku Pelješcu Tomelić (2008: 91) potvrđuje da je „artikulacija sonanta /l/ umekšanja od standardnoštokavske”.

U novoštokavskome ikavskom dijalektu ta je pojava dosljedna u svim govorima Makarskoga primorja (Kurtović Budja 2009: 52), dok se u govoru Opuzena uz palatalizirani sonant *l*: *čèkaʲo bi se*, *u Gàbelu*, *òpjačkalʲi*, *púštalʲi* pojavljuje i onaj „standardnoštokavske vrijednosti” (Halilović 1996b: 192).

5.2. Fonemi č i ž

U govoru Podgradine u novije je vrijeme provedena neutralizacija dvaju parova afrikata u jedan par – č³¹ i ž: *čàča*, *čàša*, *čúvali* gl. pr. r. m. r. mn., *mòstič*, *òtočić*, *sàčura*, *ùnučād*, *vàričāk*, *večìnōn* – *žāk*, *dòžu* 3. l. mn. prez., *žámija*, *žùbar*, *gážat*, *ròžāk*, *sinžīr* ‘lanac’. Riječ je o inovaciji jer je u ostalim slivanjskim govorima očuvana opreka č : č i ž : ž. Pritom je bitno napomenuti da je kod jednih ispitanika izgovor fonema č umekšaniji, odnosno bliži fonemu č, a kod drugih tvrdi, tj. bliži fonemu č, neovisno o vokalnome ili konsonantskome okružju. Fonetska su kolebanja katkad zabilježena u istim riječima i kod istih ispitanika, čime se potvrđuje da je riječ o novijoj pojavi u fonološkome sustavu, koja je kod nekih stanovnika završena, dok je kod nekih još u procesu. Budući da je u opuzenskome govoru ovjereno izjednačavanje afrikata: *čòvik*,

³⁰ Na karti koja prikazuje artikulacijsku vrijednost sonanta *l* Halilović (1996a: 256) bilježi da je *l* u govoru Slivna Ravnoga i Kleka *l* palataliziran, no u tekstu nije zabilježen ni jedan primjer iz spomenutih govora.

³¹ *Mi ne rázlikujemo č i č, tàkō da jà mǐsto kvàčicē stāvīn rávno.*

*mòčvare, kùčka, ćuku, stoćárstvo*³² (Halilović 1996b: 193); *ćir, Božič, nevižena, žigaricu*³³ (Menac-Mihalić 2005: 36), možemo zaključiti da je ponovno riječ o njegovu utjecaju na susjedni govor Podgradine.

U istraženome je govoru, ali i u ostalim slivanjskim govorima, promjena *ž* > *ž* zabilježena u primjerima: *žěp, žěpima(n)* L mn., *žigarica*.

5.3. Fonem *h*

Konsonantski inventar većine štokavskih govora ne sadržava fonem *h*³⁴. U govoru Podgradine, kao i u ostalim slivanjskim govorima, fonem *h* također nije dijelom konsonantskoga inventara. Zabilježen je tek u nekolicini primjera u početnome položaju: *Hèrcegovina* (uz *Èrcegovina*), *hárale* gl. pr. r. ž. r. mn., *hòbī, hotélima* L mn., *hřvāckī* i u središnjemu položaju: *autohtònijē, čàhurē* G jd., *màčeha, Mihāj* (uz u *Mijāju*), *mjěhūr*. U ostalim je primjerima fonem *h* izgubljen ili supstituiran fonemima *v, j* ili *k*.

Fonem *h* otpao je u početnome položaju: *armònika, Èrcegovina* (uz *Hèrcegovina*), *ījada* ‘tisuća’, *na řpu* ‘hrpa’ A jd., *rána, oću* 1. l. jd. prez., *ũ lād* A jd., u središnjemu: *naránijā* gl. pr. r. m. r. jd., *ñňovo* (uz *ñňjevo*), *pre-ránila* gl. pr. r. ž. r. jd., *prřlada* ‘prehlada’, kao i u dočetnome položaju: *krř* (uz *krřv*), *òdmā, strā* ‘strah’, *nā vř* A jd. U G mn. pridjeva i zamjenica finalno se *h* uglavnom gubi: *dùbrovačkī, mālī, vèlikī; ī, nīl, òvī*, no katkad se ostvaruje sekundarni fonem *n*: *lòšīn, pùnīn, sītīn; nāšīn, ñžīn, tàkīn* i sl.

Fonem *h* otpada u slijedu *hv-*: *privati* 2. l. jd. imp., *svāčān* 1. l. jd. prez., *ùvatīn* 1. l. jd. prez., *vāčat, zàvačat*.

U središnjemu položaju, radi uklanjanja zijeva nastala gubitkom fonema *h*, iza vokala stražnjega niza *u* dolazi fonem *v*: *bùva, dùvān, glhuv, júva, mùva, napúvat, púvalo* gl. pr. r. sr. r. jd., *skùvala* gl. pr. r. ž. r. jd., *ùvo*, a uz vokal prednjega niza *i* fonem *j*: *grijòta, Mijòvil, u Mijāju* (uz *Mihāj*), *ñňjevo* (uz *ñňovo*). Jedino je u posuđenici *špàker* ‘štednjak’ *h* supstituiran fonemom *k*. U završnome položaju, analoški prema kosim padežima, nakon gubitka *h* dolazi fonem *v*: *krřv* (uz *krř*), *sùv* ili fonem *s*: *òras*, prema obliku N mn. *òrasi*.

³² Halilović tu pojavu naziva čakavizmom te u primjerima rabi znak *ć*.

³³ Budući da u knjizi primjeri nisu naglašeni, tako se donose i u ovome radu.

³⁴ Brozović (1965: 269) navodi da se taj glas u štokavskim govorima u Hrvatskoj čuva samo u dubrovačkome poddijalektu. Lukežić (2012: 116) zaključuje da je u štokavskim dijalektima status *h* uglavnom podudaran sa statusom *f* – „u istome su organskome govoru ili preživjela oba ili nije bilo jednoga bez drugoga”.

5.4. Fonem *f*

Lisac (2003: 100) donosi da u govorima istočnohercegovačkoga dijalekta fonem *f* često izostaje, a Halilović (1996a: 103) ističe da je u slivanjskim govorima fonem *f* sačuvan ili zamijenjen fonemima *p* ili *v*.

U govoru Podgradine fonem *f* dijelom je konsonantskoga inventara, a zabilježen je u riječima stranoga podrijetla: *fàca*, *fàl'lo* gl. pr. r. sr. r. jd. 'nedostajati', *fàmija* 'obitelj', *fázō* 'grah', *fěšte* N mn., *film*, *fita/fěta* 'kriška', *fōrca* 'snaga', *fràne* 'pikula' N mn., *fràtar*³⁵, *frìškīn* 'miris svježe ribe', *frěškā*, *fréza* 'motokultivator', *frīg*, *frītule* N mn., *frizúri* L jd., *fundàmenat* 'temelj', *jěftīn*, *kàfīč*, *kōfa* 'okrugla pletena košara', *kùfer* 'kovčeg', *perfěkt* 'izvršno', *pōfrigat*, *tràfike* N mn., *trěfit* 'susresti' te u riječima u kojima je skup *hv > f*: *fàla*, *fājen*, *zafàlīvāj* 2. 1. jd. imp. Jedina supstitucija fonemom *p* ovjerena je u oronimu *Pràtrovac*.

5.5. Delabijalizacija *-m > -n*

Delabijalizacija dočetnoga *-m*³⁶ ovjerena je u mnogim govorima novoštokavskoga ikavskog i istočnohercegovačkoga dijalekta³⁷, a Brozović (1988: 84) tu pojavu naziva adrijatizmom³⁸. Halilović (1996a: 112) ističe da ta značajka u govoru Zažablja, Slivna, Pelješca i okolice Slanoga predstavlja granicu prema govorima neumskoga kraja i istočne Hercegovine, koji ne poznaju promjenu *m > n*.

U govoru Podgradine delabijalizacija dočetnoga *-m* nije zabilježena u leksičkim morfemima: *bàjam* 'badem', *dòm*, *gròm*, *film*, *kùm*, *Nèum* itd., dok je dosljedna u nastavcima i nepromjenjivim riječima: u 1. l. jd. prezenta glagola: *čūjēn*, *dižēn*, *igrān*, *òtvorīn*, *pāntīn*, *pītān*, *rěčēn*, *rādīn*, *viđīn*, *vòlīn*, u I jd. imenica m., sr. i ž. r.: *lōjon*, *konōpon*, *rōgon*, *tumperīnon* 'nožić'; *điteton*, *māštalon*, *ūjon*, *ūzeton*; *kāmarōn* 'kamera', *kāšikōn* 'žlica', *mòtikōn*, *tvórnícōn*, u D/L/I mn. imenica m., sr. i ž. r.: *vòlovīn*; *věslīn*; *bīčvan*, *čizman*, *rukāvican*; *jāričīn*, *pīličīn*, u I jd. m., sr. i ž. r. pridjeva: *stārīn*; *māslinovīn*; *křštenōn*, *mālōn*, *òblōn*, *prāvōn*, u L/I mn. m., sr. i ž. r. pridjeva: *rūbnīn*, *sěoskīn*; *zabačēnijīn*; *dřvenīn*, *dūgīn*, *mālīn*, *nerětvenskīn*, *prōbnīn*; u I jd. zamjenica: *sā mnōn*, *nāšīn*, *ōnīn*, *ōvīn*, u brojevima: *sēdan*, *ōsan* te u priložima: *uglāvnōn*/*ūglāvnōn*, *večīnōn*.

³⁵ *Nīsmo nī nī pūno spōmiñali, ù nās su ùvik bìli pōpi.*

³⁶ Prijelaz dočetnoga *-m* u *-n* nalazimo i u kajkavskim gorskokotarskim govorima (više u Barac-Grum 1993: 144–149, Malnar 2012: 111).

³⁷ Lisac (2003: 54, 62–63, 100; 2009: 17).

³⁸ Lukežić (2012: 287–291) adrijatizme uvrštava u rubne pojave potaknute jezičnim dodirima u srednjohrvatskome razdoblju, zajedno s insularizmima, štokavizmima, rubnim značajkama te hungarizmima, germanizmima i turcizmima.

5.6. Delateralizacija $l > j$

Delateralizacija $l > j$ pojava je koja obuhvaća dalmatinske priobalne novoštokavske ikavske govore i južni dio južnočakavskih govora, a jedna je od crta u literaturi poznata kao adrijatizam (Brozović 1988: 84). Lisac (2003: 100) navodi da u govorima istočnohercegovačkoga dijalekta ponegdje izostaje l (*kjûn*), dok za novoštokavske ikavske govore bilježi da je delateralizacija ovjerena „u raznim bošnjačkim govorima u Bosni i Hercegovini, u Klisu, u Sućurju, u Sumartinu, ponegdje drugdje uz obalu ili blizu nje (npr. Makarsko primorje i Opuzen), u Čonoplji u Bačkoj, a primjeri kao *kašaj* ‘kašalj’ mogu doći u Kruču” (Lisac 2003: 54).

Prema Haliloviću (1996a: 110), govori u međurječju Neretve i Rijeke dubrovačke mogu se, s obzirom na odnos l i j , podijeliti u tri zone:

- a) zona s očuvanim sonantom l (veći dio govora na hercegovačkoj strani)
- b) zona u kojoj dominiraju oblici s neizmijenjenim l u j , ali koja zna i za nekolike lekseme s uklonjenim l (slivanjsko-zažapski pojas³⁹, dio neumskoga kraja te nekoliko mjesta u Popovu)
- c) zona u kojoj dominiraju oblici u kojima je l prešlo u j (svi govori pelješkoga i većina govora dubrovačkoga tipa).

I danas se u govorima Slivna Ravnoga, Mihalja i Blaca, kao i prije dvadesetak godina za Halilovićeva istraživanja, bilježi tek sporadična delateralizacija: *zèmjā* (uz *zèmlā*), *pòje* (uz *pòlje*), *jèguja* (uz *jèguļa*).

U govoru Podgradine delateralizacija $l > j$ postala je gotovo beziznimna: *čëjād*, *gròbjë*, *jèguja*, *júđī* G mn., *kjûn*, *mójac*, *najútili* gl. pr. r. m. r. mn., *nàpravjena*, *pràvjene*, *pòjen* I jd., *pojúbijā* gl. pr. r. m. r. jd., *pòstavjā* 3. l. jd. prez., *pòsteju* A jd., *pošājite* 2. l. mn. imp., *prijatéjā* G mn., *pūščāj* 2. l. jd. imp., *rònzuja* ‘vrsta muhe’, *skúpjāñe*, *šupjina*, *ùje*, *veséje*, *zakjučávali* gl. pr. r. m. r. mn., *zàkojē* 3. l. jd. prez., *zèje*, *zèmjē* N mn., te se i tom značajkom istraženi govor odvojio od ostalih slivanjskih govora te približio novoštokavskim ikavskim govorima.

Vrlo je vjerojatno ponovno riječ o utjecaju opuzenskoga govora, u kojemu je ta pojava sustavna: *nājboje*, *zèmjū*, *vòja*, *jèguja* – *krājica rībē*, *júđi*, *nëprijatej* (Halilović 1996b: 193); *jut*, *jutica*, *pjunuti*, *uje*, *šupja* (Menac-Mihalić 2005: 37).

Slično je i u većini govora Makarskoga primorja (Brela, Baške Vode, Tučepa, Igrana, Podgore, Makarske): *zdrāvje*, *pòje*, *pjùcā* 3. l. jd. prez., *prjatej*,

³⁹ Jediní primjeri s provedenom zamjenom zabilježeni su u zažapskome govoru Mliništa: *jèguja* te u slivanjskome govoru Kleka: *jëvšā*, *júbav*, iz *Vèjē Mèdē* (Halilović 1996a: 108–109).

zèmjā, zejānica, nèdija i sl., osim zaostroškoga (*zdrāvļe, f(v)āmiļa, nèdiļa*) i gračkoga (*vesēle, pòļe*, ali *vájat se*) (Kurtović Budja 2009: 66).

5.7. Dočetno -l

Lukežić (2012: 202–203) donosi da je do preinake *-l > -V (-o, -a, -e)* došlo na samome kraju starojezičnoga razdoblja te da se ta preinaka odnosi na dočetno *-l* u trima kategorijama: na dočetku oblika gl. pr. r. m. r. jd., na dočetku oblika N jd. imenica i pridjeva i na dočetku unutrašnjega sloga. Budući da je u hrvatskome konsonantizmu oduvijek bilo nestabilno, do 20. st. dočetno se *-l* postupno u gotovo svim⁴⁰ štokavskim dijalektima zamijenilo vokalima *a* ili *o*.

U govorima istočnohercegovačkoga dijalekta uobičajena je promjena *-l > -o*⁴¹ ili čuvanje dočetnoga *-l*, što je potvrdio Halilović (1996a: 67–71) u slivanjskim govorima, ali i ostalim govorima od Neretve do Rijeke dubrovačke.

Ovim je istraživanjem utvrđena inovacija u govoru Podgradine, odnosno *-l > -a* (nakon kontrakcije *-aa > -ā*):

a) na dočetku imenica: *kòtā* ‘kotao’, *čāvā, mǎštrā*⁴², *pākā, pòsā, smīsā, vřtā*

b) na dočetku pridjeva: *òkrūgā, zā* ‘zao’

c) na dočetku gl. pr. r. m. r. jd.: *dāvā, dòšā, glèdā, ispisívā, kùvā, rèkā, okopāvā, òsnovā, òstā, pìvā, potézā, pòzvā, pròvā, rázlikovā, spávā, upučívā*.

U ostalim slivanjskim govorima (Slivna Ravnoga, Blaca i Mihalja) u takvim je primjerima zabilježen prijelaz *-l > -o* (nakon kontrakcije *-ao > -ō*): *kòtō, òrō, pākō, pòsō; zào; čèkō, dòšō, glèdō, ìgrō, ìmō, išō, mògō, pítō, pròdō, pròšō, rèkō, spávō, rèkō* te, iznimno, umetanje konsonanta *v*: *pāvō*.

U govoru Pogradine zabilježeno je i umetanje hijatskoga konsonanta *j* u vokalske sljedove *-ua, -ia, -ea* na dočetku gl. pr. r. m. r. jd.: *čùjā; bácijā, bijā, dònijā, jāmijā, nòsijā, omástijā, oskòčijā, počástijā, probùšijā, sádijā, stāvijā, súšijā, učijā, ùdarijā, vòlijā, živijā; dòvejā, ùzèjā, zǎpèja* te na dočetku unutrašnjega sloga u pridjevu *stějāna* (uz *stějena*) ‘steona’.

U ostalim slivanjskim govorima vokalski sljedovi *-uo, -io* i *-eo* na dočetku gl. pr. r. m. r. jd. uglavnom ostaju nezamijenjeni: *čùō, pròsūō; bìō, dòlazìō*,

⁴⁰ Iznimno je u sičanskome govoru i govoru Magić Male u zapadnoj Posavini zabilježeno dočetno *-l* u gl. pr. r. m. r. jd.: *dal, plel* (Lukežić 2012: 203), kao i u sungerskome govoru u Gorskom kotaru: *nòsil, òbisil, vùkal, zaľubil* (Crnić Novosel 2015: 138), u kojemu je posljedica novijega dodira s čakavskim.

⁴¹ „U ličko-senjskoj sjevernodalmatinskoj zoni, jugozapadnoj Bosni, Žumberku, Kordunu, glavnini Banije, Gorskom kotaru, te u Crnoj Gori dolazi *-ā: vùkā, bjèžā, dòšā*” (Lisac 2003: 100).

⁴² *Mi kǎžemo mǎštrā, i to bèz l.*

dònio, lòmio, lòvio, ròdio, mìslio, òbjesio, posádio, sagrađio, smřdio, vòlio, vrátio, ùvatio, zavřšio; òveo, pòpěo, ùzěo, zàpěo. Sporadično se u sljedove *-uo* i *-eo* umeće konsonant *v*: *čùvo, izuvo; jěvo, nàjevo, ùjevo*, te u pridjevu *stěvna* (u kojemu se nakon umetanja izgubio vokal *o*).

U govoru Podgradine, kao i u ostalim slivanjskim govorima, dočetno *-l* > *-o* (nakon kontrakcije *-oo* > *-ō*):

a) na dočetu imenica: *fázō, sō, sōkō, vō*

b) na dočetu unutrašnjega sloga imenica: *stócā, kócā, kócon* I jd.

c) na dočetu pridjeva: *gō*

d) na dočetu priloga: *pō*.

Dočetno *-l* u govoru Podgradine očuvano je:

a) na dočetu imenica: *ânžel, bėjbol, bōl, mòbitel, mùl, pèpěl*

b) na dočetu pridjeva: *bīl, cīl, dèbel, gñil, kīsel, òbal, tòpal, vèsel*.

U ostalim su slivanjskim govorima također ovjereni primjeri s dočetnim *-l*: *bijěl, bōl, cijěl, gñil*, no može doći i do umetanja konsonanta *v* u imenici *ânževo* (uz *ânžeo*) te u pridjevima: *dèbevo* (uz *dèbel*), *kīsevo* (uz *kīsel*), *vèsevo* (uz *vèsel*).

Iz navedenih je primjera razvidno da govor Podgradine i kod ove preinake odstupa od ostalih slivanjskih govora, odnosno da promjena *-l* > *-a* povezuje istraženi govor sa susjednim novoštokavskim ikavskim govorom Opuzena, u kojemu je Halilović (1996b: 192) u gl. pr. r. m. r. jd. zabilježio: *dòšā, pòšā, išā, ìmā, dòznā, spāvā, bōjā, ùbijā, pīja, izija, vòzija, pròlija* itd. Menac-Mihalić (2005: 25–27) tu je promjenu u opuzenskome govoru zablježila u imenici *čava*, u pridjevima: *debeja, zrija* te u gl. pr. r. m. r. jd.: *da, izvalija, okruga, popija, pđija, uletija, zapeja*.

5.8. Sekundarni konsonanti

U govoru Podgradine, ali i u ostalim slivanjskim govorima, kao sekundarni konsonanti pojavljuju se fonemi *s* i *n*. Fonem *s* ovjeren je samo na početku riječi *spûž*. Sekundarno se *n* na kraju riječi pojavljuje u prilozima: *dòklēn, òdolēn, òklēn, òtolēn* ‘otud’, *òsvaklēn* ‘odsvakuda’, u zamjenicama u I jd. *nómen, nímen* i D/L/I mn.: *nāšīman, nīman*, u brojevima: *dvāman, dvīman*, u imenicama u D/L/I mn. m., sr. i ž. r.: *dināriman, leptīriman; kōliman, léžīman; brānaman, prúgaman*.

Sekundarno *n* u slivanjskim je govorima Slivna Ravnoga i Kleka zabilježio Halilović (1996a: 163, 166) u imenica muškoga i srednjega roda: *lúdimān* D

mn., *gradòviman* L mn., *vòliman* I mn., *kòliman* I mn. U susjednim zažapskim govorima Mliništa i Glušaca sekundarni fonem *n* (ili *m*, ako nije došlo do delabijalizacije) također je ovjeren u imenicama: *lúdiman* D mn., *ù Glušćiman* L, *zà koñimam*, *z dòkturimam* I mn. te rijetko u D/L/I mn. zamjenica: *š ñiman* Halilović (1996a: 163, 178).

U novoštokavskome dijalektu sekundarno *n* u imenica pojavljuje se u govoru Lovreća u Imotskoj krajini (Menac-Mihalić 2005: 59): *očima(n)* I mn., u govorima Makarskoga primorja (zaostroškome i gračkome govoru) (Kurtović Budja 2009: 77–91): *rážñima(n)*, *ramèñima(n)*, *žènama(n)* D/L/I mn., a u bitelskome govoru u Sinjskoj krajini u D/L/I mn. imenica: *žènama(n)*, *lúdiman*, *sèliman* i zamjenica: *nàman*, *ñiman*, *ñizñ* (Ćurković 2014: 76).

U govoru Podgradine u G mn., nakon gubitka finalnoga *h* u pridjeva i zamjenica, katkad se, vjerojatno analogijom prema D/L/I mn., ostvaruje fonem *n*: *lòšñ*, *pùnñ*, *sìtnñ*; *nàšñ*, *ñizñ*, *tàkñ*.

5.9. Protetski konsonanti

Od protetskih se konsonanta u govoru Podgradine, kao i u ostalim slivanjskim govorima, pojavljuje samo fonem *j* i to jedino u prilogu: *jòpèt* (uz *òpèt*).

5.10. Ispadanja konsonanta

Kao i u mnogim drugim štokavskim govorima, u govoru Podgradine potvrđena je tendencija ispadanja konsonanta iz konsonantskih skupova te ispadanje okluziva na kraju riječi ili na početku konsonantskih skupova *-st*, *-št* i *-zd*.

5.10.1. Ispadanje konsonanta u konsonantskim skupovima

U govoru Podgradine zabilježena su ispadanja konsonanta u konsonantskim skupovima u početnome i u središnjemu slogu, kad se gubi jedan od okluziva ispred:

– okluziva: *gd* > *d*: *dì*, *pk* > *k*: *klùko*, *pt* > *t*: *tìca*, *tšćijega*, *tk* > *k*: *kò*, *niko*, *òka* ‘otkad’

– afrikate: *kč* > *č*: *čèr*, *drùčijē*, *pč* > *č*: *čèla*

– frikativa: *ps* > *s*: *sòvat*, *sòvka*, *pš* > *š*: *šènica*, *ds* > *s*: *Lùrskā*, *osèlijā* gl. pr. r. m. r. jd., *oskòčijā* gl. pr. r. m. r. jd., *òspāvān* 1. l. jd. prez., *òsvaklē(n)*, *préstāvnik*

– sonanta: *dn > n: p̃anē* 3. l. jd. prez., *gv > v: gōžže*, *kr > r: kùmpīr*, *kv > k: kōčka*, *tn > t: mētijā* gl. pr. r. m. r. jd. ‘staviti’

U središnjemu je slogu zabilježeno ispadanje okluziva *t* u primjerima: *rādosna* (*stn > sn*), *žālosna* i *bogāstvo* (*tstv > stv*).

U početnome se slogu sonant *v* gubi kada iza njega stoji neslogotvorno ili slogotvorno *r*: *vr > r: rébac* te u *svr > sr: s̃bī me*, a sonant *n* u primjeru: *bēzīnskē* (*nz > z*).

5.10.2. Ispadanje okluziva na dočetu riječi

Lukežić (2012: 111) donosi da je izostavljanje okluziva na dočetu riječi potvrđeno u 20. stoljeću u južnome čakavskom i jugozapadnome štokavskom dijalektu na dočetu priloga i infinitiva. U govoru Podgradine, kao i u ostalim slivanjskim govorima, okluzivi *-d* i *-t* gube se na dočetu:

a) priloga: *kad > ka* (*Ka mi rība būdē gōtova.*), *ispod > ispo* (*Īl ti ispēče ispo s̃ačurē krū.*), *ispriđ > ispri* (*Ū mene dōma ispri kučē.*), *nikad > nika* (*Jā nīsan nīka rāzlikova.*), *od > o* (*O trī sīna nājstārijī. Nē bi mōgā ò stārī jūdī prōč.*), *otkad > otka*, *oka* (*Nē pričā višē otka se ožēnijā. Ōka jā se sjēčan.*), *sad > sa* (*Īmā ū mene ī sa bādañ.*)

b) brojeva: *pet > pē* (*Pōslā bi pē dōlārā.*), *devet > dēve* (*Dēve gōđinā je bījā fratar.*), *deset > dēse* (*Brōkva je bīla od trī do pē-dēse cētī.*), *pedeset > pedēsē* (*Pa se tō u prōbnīn plantāzama sādijā pāmuk i kikiriki do pedēsē ōsmē.*)

c) infinitiva⁴³: *ličiti > liči* (*Ōna će liči slivānskī jēzik.*), *napraviti > nāpravi* (*Ēto gōvorē da če mu nāpravi spōmenik.*), *svirati > svīra* (*Jā san pōčējā svīra od sedāmnēstē gōdinē.*)

⁴³ Lisac (2003: 103, 108) donosi da infinitivi u istočnohercegovačkome dijalektu uglavnom dolaze s očuvanim finalnim *-i*, ali i da u govorima Dubrovačkoga primorja postoje infinitivi tipa *radi* ‘raditi’, odnosno oni s ispadanjem ili redukcijom *t*. U svim je slivanjskim govorima zabilježeno otpadanje konsonanta *t* nakon ispadanja finalnoga *-i*: *ōčemo li kūva* (Slivno Ravno), *ōdma bi dōšli kŭpi* (Mihalj), *ōn će nōsi mandarīne* (Blace), čime se potvrđuje Halilovićeva tvrdnja (1996a: 40–41) da se infinitivi bez finalnoga *-ti* ili infinitivne forme tipa *pōgini(t)* i dr. ubrajaju u tipične značajke slivanjsko-začapskoga govornog tipa. Halilović (1996a: 192–193) zaključuje da su u dubrovačkome i pelješkome govornom tipu te u slivanjskim govorima infinitivni oblici bez *-ti* češći od supinskih, dok su u začapskim govorima supinski likovi najčešća mogućnost. Gubljenje dočetnih *-t* ili *-č* iz infinitivnoga oblika potvrdila je i Tomelić Čurlin (2009: 94) novijim istraživanjem govora Janjine na otoku Pelješcu. Fakultativno otpadanje dočetnoga *-t* u infinitivu prisutno je i u novoštokavskome ikavskom dijalektu; u govorima Imotske Krajine i Bekije (Šimunčić 1971: 144), u opuzenskome govoru (Halilović 1996b: 194), u lovrečkome govoru (Bošnjak Botica i Menac-Mihalić 2006: 26), u govorima Makarskoga primorja (Kurtović Budja 2009: 38, 71) te u govoru Bitelića (Čurković 2014: 55, 216).

5.10.3. Ispadanje okluziva na dočetu konsonantskih skupova

Prema Lukežić (2012: 111), izostavljanje okluziva na dočetu konsonantskih skupina *-st*, *-zd* u 20. stoljeću potvrđeno je u sjeverozapadnome čakavskom te u zapadnome štokavskom dijalektu, dok se sporadično javlja u istočnobosanskome i dubrovačkome dijalektu. Lisac (2003: 101, 108) donosi da se dočetno *-st* (*pôst*), prvenstveno na sjeverozapadu istočnohercegovačkoga dijalekta, obično čuva, dok u govorima na dubrovačkome području *-t* i *-d* otpadaju u konsonantskim skupovima (*kôs*, *grôz*). Halilović (1996a: 136) u svim govorima na području od rijeke Neretve do Rijeke dubrovačke bilježi ispadanje okluziva *-t* i *-d* iz finalnih konsonantskih skupova *-st*, *-zd* i *-št*.

U govoru Podgradine *-st* > *-s* na dočetu imenica: *čas* (*Brânko*, *svâkâ ti čas.*), *invalidnôs* (*Ukin'li su mi invalidnôs.*), *lîs* (*Tô je ûvatilo būt i lîs.*), *mîlôs* (*Mîlôs Bôžjâ.*), *mlâdôs* (*Mûž ûmrâ i mlâdôs.*), *pôs* (*I sûtra je vèlikî pôs.*), *stârôs* (*Ôstala mi stârôs.*), brojeva: *šês* (*Mûž se razbòlijâ kroz šês misécî.*), *pètnês* (*Jèdno pètnês dánâ su mi dâli iz Pûlê.*), *dvânês* (*Dvânês gòdînâ je mêso stâro bìlo.*) i infinitiva glagola: *ûkras* (*Vòlijâ je ûkras.*), *òdves* (*Oš me òdves û Metkoviće.*), *prîves* (*Prîves prîko rîke.*), *-št* > *-š* u imenica: *prîš* (*Prîš bòlî ko vrâg.*), *prègrš* (*Prègrš se prâvo zvâlo.*), a *-zd* > *-d* u imenici *grôz* (*Jâmî tâ grôz.*).

5.11. Asimilacija i disimilacija konsonanata

U govoru Podgradine kontaktna asimilacija konsonanata *s* i *z* provedena je ispred prednjonepčanih palatalnih konsonanata, točnije:

- a) *s* > *š* ispred sonanta *n*: *š níme(n)*, *š nôme(n)*, *š nîma(n)*
- b) *s* > *š* ispred afrikate *č*: *š čăčôn*, *š čètri*, *š čòvikon*
- c) *z* > *ž* ispred frikativa *ž* i sonanta *n*: *iž žèpa*, *iž néga*, *bèž néga*.

U nekim primjerima dolazi do distantne asimilacije i to kad su prednjonepčani glasovi *š* i *ž* u susjednome slogu. Regresivna je asimilacija *s-š* > *š-š* zabilježena u primjerima: *ošúšit*, *šúšilo* gl. pr. r. sr. r. jd., *šèšnês*, a *z-ž* > *ž-ž*: *žviždat*, *žviždúkan* 1. l. jd. prez., *Žàžapci* N mn.

Disimilacija su izrazito rijetke. Kontaktna disimilacija zabilježena je samo u imenici *gúvno* (*mn* > *vn*) te u glagolu *slímat* (*sn* > *sl*) i imenici *slímak* (*sn* > *sl*), a distantna disimilacija u glagolu *blagosòvit* (*l-sl* > *l-s*).

5.12. Rotacizam

Rotacizam, odnosno prijelaz intervokalnoga *ž* > *r* zabilježen je u štokavskim govorima (Lisac 2003: 34, 54, 100), ali i čakavskim (Lisac 2009: 17) te kaj-

kavskim govorima (Lončarić 1996: 19). Tu je promjenu, očekivano, Halilović (1996a: 138) zabilježio u slivanijsko-zažapskim⁴⁴ govorima, ali samo u prezentu glagola *moći*: *mõreš*, *nè more*, uz nepromijenjeni oblik *mõže*.

U govoru Podgradine rotacizam je potvrđen u prezentnim oblicima glagola *mõc*, osim u 1. l. jd. (*mõgu*) i 3. l. mn. (*mõgū*): *mõreš* 2. l. jd. (*Mõreš tí gónat jèdno pó ùrē.*), *mõre* 3. l. jd. (*Gõlúb mõre trî pívca šàrenā stūc.*), *mõremo* 1. l. mn. (*Sā mõremo zafálit Parmácu.*), *mõrete* 2. l. mn. (*Mõrete jõš jèdnu gõdinu dánā.*), te oblicima u negaciji: *nè moreš* (*Nè moreš paričat.*), *nè more* (*Múrva nè more ù poju.*).

Ovjereni su i rijetki dubletni oblici: *mõže* 3. l. jd. prez. (*Mõže àuto dôc.*), *nè može* (*Nè može se žívit.*), *mõžemo* 1. l. mn. prez. (*Sā mí mõžemo pòcē.*).

Prijelaz *ž > r* ovjeren je i u prezentnim oblicima glagola *kázat*: *kârēn* 1. l. jd. (*Īma kârēn ti rázlike.*), *kârē* 3. l. jd. (*Kârē, jel òvō stân Bránkē Mātagē?*), *kârēmo* 1. l. jd. (*Mí kârēmo kēka.*) te imperativnome obliku *kári* 2. l. jd. (*Kári, sã ìžēmo dõli nã ùšče.*)

Dubletni su oblici: *kâžēn* 1. l. jd. prez. (*Zàtõ kâžēn da némān cýkvē.*), *kâžē* 3. l. jd. prez. (*Kâžē, òvō van je dòktorova sòba.*), *kâžēmo* 1. l. mn. prez. (*Mí kâžēmo čāvā.*). Varijacije su prisutne kod istih ispitanika, pa čak i u istoj rečenici: *U Òpuzenu kâžū šugāmān, mi kârēmo šugómān.*

5.13. Podrijetlo konsonanata i konsonantskih skupova

Fonem *č* nastao je primarnom jotacijom **tʰ* i sekundarnom jotacijom **təj*: *sviča*, *nõč*; *bràča*, *cviče*, te jotacijom skupine **jt* u infinitivnim osnovama prefigiranih glagola nastalih od **iti*: *dõč*, *izāč*, *nāč*, *òtīč*, *põč*, *prõč*.

Fonem *ž* rezultat je primarne jotacije **dʰ* i sekundarne jotacije **dəj*: *mèžā*⁴⁵, *prèžā*, *tùžī*; *rõžen*, *rõžāk*, *slàžī*, *mlàžī* te jotacije skupine **jd* u prezentnim osnovama glagola (< **id*-): *dõžē* 3. l. jd. prez., *ìžēš* 2. l. jd. prez., *izāžū* 3. l. mn. prez., *nāžēn* 1. l. jd. prez., *òbāžēš* 2. l. jd. prez., *próžen* 1. l. jd. prez.

Odras primarne i sekundarne jotacije konsonantskih skupova **stj*, **skj* rezultirao je skupom *št*: *gõdište*, *gũšter*, *gũšterica*, *klišta*, *štáp*. Ovjeren je samo jedan primjer sa *šč*: *pûščāj* 2. l. jd. imp. Odras jotacije protojezičnih skupova **zgj*, **zdj* je *žd*: *mõždāni*, *živždat* i *žž*: *grõžže*.

Skup **čr* dosljedno je dao *cr*: *cýn*, *cýv/cýv*, *cýven*. Ishodišni prefiks i prijedlog **və-* dao je vokal *u*: *ùdrit*, *udòvac*, *ùnuk*, *útorak*, *Úskrs*; *ù lād*, *ù*

⁴⁴ Vidović (2011b: 28) za zažapske govore navodi primjere *mõre*, *kârē*, *bjèri*.

⁴⁵ Postoji razlika u upotrebi leksema *međa* i *marginj* te ispitanici ističu da je *mìgīn* za *põje*, a *mèžā* za *býdo*.

poje. Uglavnom je došlo do premetanja skupa *vəs: sāv, svà, svè, svāk. Rijetki su primjeri u kojima metateza izostaje: vās ūpotan ‘znojan’.

6. Prozodija

6.1. Inventar i distribucija

Inventar naglasnoga sustava u govoru Podgradine čine četiri naglasaka s kvantitativnim i intonacijskim oprekama: kratkosilazni naglasak (ä), dugosilazni naglasak (â), kratkouzlazni naglasak (à), dugouzlazni naglasak (á) te nenaglašena duljina (ā) i nenaglašena kračina (ǎ). Svaki vokal, kao i silabem /r/, može biti nositeljem svakoga od četiriju naglasaka i zanaglasne duljine. Na jednosložnim riječima nije zabilježena opreka po tonu, na dočetnome⁴⁶ slogu dvosložnih i višesložnih riječi naglasak se u pravilu ne ostvaruje. Silazni se naglasci sporadično pojavljuju u središnjim slogovima te, kao i uzlazni⁴⁷ naglasci, u dočetnim slogovima. Nenaglašena duljina dolazi samo u slogovima iza naglasaka.

Kratkosilazni naglasak ostvaruje se u jednosložnim riječima: *brät, jöš, kläk* ‘vapno’, *grèb, mš, plüg, sist, svà, ūje, zèt*, na početnome slogu dvosložnih riječi: *báčāvā* G mn., *bròkvē* G jd., *drügī, gòjen, nèko, rēkā* gl. pr. r. m. r. jd., *tāmo, trūpa, zēmju* A jd., na početnome slogu višesložnih riječi: *küčice* N mn., *křvavi, mägazīn, prijatej, strāšili* gl. pr. r. m. r. mn., *skūvala* gl. pr. r. ž. r. jd., *tōrovi* N mn., i na središnjemu slogu višesložnih riječi: *poļoprivreda* (uz *pōļoprivreda*), *prijatējicā* G mn., te na dočetnome slogu dvosložnih riječi: *perfèkt* ‘izvršno’.

Dugosilazni se naglasak ostvaruje u jednosložnim riječima: *štâp, pâr, vrâg, pê* ‘pet’, *rêp, dôč, sô* ‘sol’, *mûž, tú, jût*, na početnome slogu dvosložnih riječi: *bârku* A jd., *vâmo, zvâli* gl. pr. r. m. r. mn., *vězân, dôžē* 3. l. jd. prez., *tôla* ‘stol’, *tūžnī, kûme* V jd., na početnome slogu višesložnih riječi: *kârēmo* 1. l. mn. prez., *nâjlipšē, Nêmācā* G mn., *prôvāmo* 1. l. mn. prez. te u središnjemu slogu višesložnih riječi: *Austrâliji, Austrâlka, interesântno, praoslâvācā*.

Kratkouzlazni naglasak ostvaruje na početnome slogu dvosložnih riječi: *dřva, kùfer, mòtūn* ‘cigla’, *prâgi* N mn., *pùno, tîha, zvòna, žèpu* L jd., na početnome slogu višesložnih riječi: *kâtrīge* ‘stolac’ N mn., *nàpravjena, nèvis-*

⁴⁶ Takav bi se naglasak mogao naći u posuđenica, no, primjerice, potvrđeno je samo *ândōl, kroàsân* i sl.

⁴⁷ Posljedica je to njihova retrakcijskog nastanka – silazni naglasci pomaknuli su se s ultime ili središnjega sloga na prednaglasnu kračinu, pri čemu je nastao kratkouzlazni naglasak, dok se dugouzlazni naglasak ostvario pri pomicanju s ultime ili sa središnjega sloga na prednaglasnu duljinu, koja je nestala iz sustava.

ta, sikira, p̃d̃li gl. pr. r. m. r. mn., *pr̃gledā* gl. pr. r. m. r. jd. i u središnjemu slogu višesložnih riječi: *kamenòloma* G jd., *kombìnetu* L jd., *nasèlit, polòvica, prezimèna, većina*, te u dočetnomu slogu višesložnih riječi: *četyrdès, osandès, sedandès*.

Dugouzlazni naglasak zabilježen je na početnomu slogu dvosložnih riječi: *díte, glávōn* I jd., *gúvno, klišta, rébac, pívac, tórba, zváli* gl. pr. r. m. r. mn., na početnomu slogu višesložnih riječi: *návodno, préstāvnik, príčali* gl. pr. r. m. r. mn., *póstojala* gl. pr. r. ž. r. jd., *žújiman* I mn. te na središnjemu slogu višesložnih riječi: *preziménā* G mn., *promínile* gl. pr. r. ž. r. mn., *stanovnikā* G mn., *polúdili* gl. pr. r. m. r. mn., *štapičìman* I mn.

U govoru Podgradine zanaglasne su duljine postojane, a nalazimo ih u ime-nica na *-os*⁴⁸: *mìlōs, múdrōs, nèmilōs, ràdōs, slābōs, žālōs*, u G mn. ž. r. *e*-vrste: *kòtūlā* ‘suknja’, *bāčāvā, smòkāvā*, I. jd. ž. r. *e*-vrste: *glávōn, dīnōn* ‘lubeni-ca’, *jābukōn, tèčōn* ‘lonac’, u G mn. m. r.: *bājāmā, bāulā, stanovnikā, vòlōvā*, u G mn. sr. r.: *b̃f̃dā, mīstā, preziménā, sélā*, u G mn. ž. r. *e*-vrste: *grédā, igālā, stránā, šībīcā*, u G mn. ž. r. *i*-vrste: *čúdí, láži, nítī, večerī* i u 1. l. jd. prez.: *čūjēn, mōrān, svāčān, síčān*, 2. l. jd. prez.: *īmāš, kùvāš, ràzumīš, vīrujēš* i 3. l. jd. prez.: *gòvorī, pālī, p̃j̃jē, sm̃j̃dī*, u gl. pr. r. m. r. jd.: *dòšā, pročitā, račùnā, t̃j̃čā*, u određenome liku pridjeva m. r.: *kòvānī, mālī, mlādī, tūznī*, ž. r.: *bīlā, pītkā, stārā, žīvā* i sr. r.: *jādnō, sūvō, vèselō, žīvō*, u komparativu pridjeva m. r.: *imūčnijī, poznātijī, ukusnijī*, ž. r.: *jāčā, sprètnijā, vesèlijā*, i sr. r.: *b̃j̃žē, slānijē, zdrāvijē*, u brojevima: *jedānēs, dvānēs, pedēsē* i u priložima: *òklē(n), dòklē(n)*.

Jedino u gl. pr. r. m. r. jd. s umetnutim konsonantom *j* u vokalskim sljedovi-ma *-ua, -ia, -ea* zanaglasna se dužina može i ne mora ostvariti: *jāmijā/jāmi-ja, nòsijā/nòsija, oskòčijā/oskòčija, sádijā/sádija, súsijā/súsija, vòlijā/vòlija* i sl. U navedenim je primjerima zanaglasna dužina rezultat nedosljedne ino-vativne analogije.

U ekscerpiranoj se građi katkad ostvaruju dva naglaska u riječi, i to u super-lativu: *nājbd̃jē, nājlp̃šē, nājmlāžē, nājslāžī, nājtežī, nājvēčā*, te u složenicama: *àutodjélovi, četverokūtan, dāndānas, jūgoìstočnī, obēdvī, pòluòtok, pòloprìvreda, ùltrazvūk*.

6.2. Pomicanje naglaska na proklitiku

U govoru Podgradine često je pomicanje “ / ^ naglaska s početka riječi na riječi bez svojega naglaska. Pomicanje naglaska može biti oslabljeno i neo-slabljeno. Oslabljeno pomicanje naglaska ili prenošenje naglaska ovjere-

⁴⁸ U jugoistočnoj zoni istočnohercegovačkoga dijalekta finalni suglasnički skup *st* prelazi u *s*.

no je samo u novoštokavskim govorima; kratkosilazni i dugosilazni naglasak s početka riječi pomiče se i ostvaruje kao kratkouzlazni naglasak u svezama riječi koje čine prijedlog/veznik/čestica bez svojega naglaska i, najčešće, imenske riječi ili glagola. Kod neoslavljenoga se pomicanja, odnosno preskakanja⁴⁹ naglaska, naglasak pomiče kao kratkosilazni, a riječ je o praslavenskoj pojavi koja je, osim u novoštokavskim govorima, potvrđena i u čakavskim govorima, dok se u kajkavskima potpuno izgubila. Kod preskakanja⁵⁰ naglasak je uvijek na apsolutno prvome slogu fonetske riječi, dok se kod prenošenja naglasak uvijek pomiče na prethodni slog. Kapović (2015: 32–33) ističe da naglasak na prijedlog, veznik ili česticu (bilo kao „, bilo kao ‘) lakše prelazi s kraćih nego dužih riječi te u frekventnijim izrazima.

U govoru Podgradine, kao i u ostalim slivanjskim govorima⁵¹, dobro se čuva i preskakanje i prenošenje naglaska.

Naglasak se prenosi na:

a) prijedloge: *bèz kučē, dō kučē, dō pūmpē, iz Bosnē, iz Cynē Gōrē, iz puškē, iz trupē, krōz kuču, ispri kučē, izmezū nās, kōd nās, òd mene, òd nās, òd smokvē, ispòd mene, ispòd Metkovīčā*

b) veznike: *ì čača, ì lāžā, ì jā, ì mājka, ì néga, ì rúu, ì strīnā, ispri kučē, nì jā, nì nī, nì ništa, nì nōn, nì mista, nì znā, nì znala, nā baštinu, nā blatu, nā crti, nā čep, nā kōrzo, nā līvōn, nā misto, nā Novū gōdinu, nā pjacu, nā Prūīnku, nā rame, òd néga, pō parama, ù čašu, ù gājbu, ù mālōn, ù nōn, ù rat, ù rupu, ù skalan, ù Splitu, ù vriču, ù zadnē, ù žep, ùz nī, ùz crkvu, zā brokve, zā drugō, zā kurac, zā nās, zā nī, zā sebe, zā ūrū*

c) česticu: *nē čujēn, nē dājū, nē gūrāj, nē ižē, nē rādin, nē pivā, nē vidīs, nē znān*

d) brojeve: *dvā kila, dvā miseca, dvā mētra, pé-šēs kūtījā, pé-šēs gōdīnā*

e) pridjeve: *dobrō jutro, dobrā večē*

f) priloge: *pō kila, pō godinē, pō urē.*

Naglasak preskače na:

a) prijedloge: *dō lāni, dō trī, dō vogā, ìz bȳda, ù stō mētāra, nā bȳdu, nā glāvu, nā mēsu, nā moru, nā oku, nā plēs, nā Slīvnu, nā tū, nā vlās, nā zemju,*

⁴⁹ Iako postoje neke iznimke, u načelu se preskakanje događa samo kad je na tome mjestu u praslavenskome bio cirkumfleks, tj. silazni naglasak (Kapović 2015: 32).

⁵⁰ Do preskakanja dolazi u riječima s [^] (nastao od *[^]) i [^], u kojima je taj naglasak nastao od *[^]: *kōlo > kōlo, ù kolo. Ako je [^] nastao od *[^], naglasak ostaje na svojem mjestu: *bōlto > blāto, u blāto ili dolazi do prenošenja naglaska: ù blato (v. Kapović 2008: 12).

⁵¹ V. Halilović (1996a: 149–151) i Vukša Nahod (2014: 69–70).

*n̄z gr̄lo, òd dvā, òd b̄r̄da, òd on̄i, p̄ò b̄r̄du, p̄ò r̄iĉ, p̄òd r̄ukē, p̄ò tomēn, p̄ò tr̄i, p̄r̄i
b̄r̄du, ù jezeru, ù kosti, ù lād, ù poje, ù r̄itko, ù mālōn, ù osan, ù stō, ù tr̄i, ù tō,
ù vodu, ù vōn, ù vōjsku, ù zīd, ù zoru, ùz tōr, sà dvā, sà mnōn, sà tīn, zà glāvu,
zà rēp, zà vē*

b) veznike: *ì n̄òĉ, ì p̄ò, ì tr̄i, n̄i k̄āp*

c) čestice: *nē volē, nē vajā.*

Katkad su u istih govornika ovjereni dubletni ostvaraji: *ù Klek / u Klèk, ù Splitu / u Splitu, ù poje / u p̄òje, ù tōn / u tōn, zà dicu / za đicu*, ali i samo oni u kojima ne dolazi do pomicanja naglaska⁵²: *do Mētkovīĉā, na gòdinu, po cīlū, po dvā, po tōmēn, po stārōmē, u gāĉican, u jēzeru, u nēĉijōn, u Nēmaĉkōn, u p̄r̄vōme, u vr̄iĉu, u tēĉu, u zrāk, uz kīĉmu, za grānu, za m̄sēc, za ūžnu.*

7. Zaključak

Iako dosadašnji dijalektološki podatci upućuju na to da su slivanjski govori jedinstveni i na fonološkoj i na morfološkoj razini, te da rijeka Neretva predstavlja granicu ijekavskih i ikavskih govora, istraživanjem govora Podgradine utvrđena su određena odstupanja.

Budući da je u radu bilo riječi samo o fonološkome sustavu, prema dobivenim rezultatima prezentirat će se temeljne fonološke razlike istraženoga govora u odnosu na ostale slivanjske govore, koji su dijelom istočnohercegovačkoga dijalekta, odnosno istaknut će se značajke koje govor Podgradine dijeli sa susjednim govorom Opuzena, ali i s ostalim novoštokavskim ikavskim govorima.

Prema Haliloviću (1996a: 74–82), slivanjski su govori dosljedno ijekavski i s dvosložnom realizacijom u dugim slogovima. Danas je takav odraz jata ovjeren samo u govorima Slivna Ravnoga i Mihalja, dok je u govoru Podgradine prevladao ikavski refleks, što zbog miješanja ikavskih doseljenika iz Makarskoga primorja i Vrgorske krajine s ijekavskim stanovništvom iz Zažablja i Popova, što zbog dodira s Opuzenom kojemu Podgradina i crkveno pripada, ali i izrazite (gospodarske) usmjerenosti i (svakodnevnih) migracija prema Makarskome primorju.

U konsonantskome je sustavu zabilježeno nekoliko izoglosa koje govor Podgradine povezuju s opuzenskim govorom, ali i s govorima Makarskoga primorja: izgubila se opreka *ĉ : ċ* i *ž : ž̄*, odnosno zabilježen je samo jedan par afrikata *ĉ* i *ž̄*, došlo je do sustavne delateralizacije *ʎ > j*, a dočetano *-l > -a* (na-

⁵² Riječ je o novijoj pojavi, koja je, ponajprije nastala medijskim utjecajem, zabilježena i u ostalim štokavskim govorima (v. primjerice Tomelić Ćurlin 2009: 90).

kontrakcije *-aa > -ā*) na dočetu imenica, pridjeva i gl. pr. r. m. r. jd. Te značajke nisu ovjerene ni u jednome slivanjskom govoru.

Ovime se otvara pitanje može li se danas govor Podgradine svrstati u određeni štokavski dijalekt, odnosno je li ga opravdano smatrati dijelom slivanjsko-zažapskoga govornog tipa.

Da bi se donio konačan zaključak, potrebno je promotriti morfološke, sintaktičke i leksičke značajke svih slivanjskih govora, ali i ostale mikrorazlike, kojih su, osim istraživača, svjesni i sami ispitanici. Zasad možemo ustvrditi da se u Neretvanskoj krajini događaju mijene koje su u prvome redu zahvatile priblatske i primorske slivanjske govore, a budući da stanovništvo brdskih predjela izumire ili se iseljava, vrlo je vjerojatno da će se arhaičnosti na svim jezičnim razinama postupno izgubiti, odnosno da će slivanjski govori biti pod sve snažnijim utjecajem novoštokavskih ikavskih govora. U konačnici, očigledno je da će područje, iskonski ikavsko, kroz migracije pojiekavljeno, ponovno postati ikavsko.

Stoga se kao daljnji cilj nameće dugoročno istraživanje govora na području Neretvanske krajine, koje je oduvijek bilo međunarječnim i međudijalektnim specifikumom.

Ogled govora

Sa lòvon, svè sa lòvon, òd svòjī šèšnēs gòdīnā. Bīle su līske nājvīšē, i pātke, a gūske bi tek dōlaz'le u pŕvōn mjēsēcu, a līsākā je bilo nājvīšē, bilo bi nòčijū da bi jā ubijā, bilo bi nòčijū da bi znā ùbit po stō pedēsē komādā jēr nēstalo patrōnā, jāmijā san stō trīdesē patrōnā, nēstalo patrōnā, ùndā si īšā dōma, tōlko tūcē. Prīja je bilo tī tūcē mnògo vīšē nēgo sàda jer prīje nīje Pàrmāč prisúsijā òvō blāto pa je stāla vòda po mētar ī pō u pētōn, šēstōn mjēsēcu, a sàda nāpravili se kanāli i čīn pānē kīša, u ròku dēsē dānā, blāto svè sūvo jer su jāki kanāli ùndā vūcū vòdu čā.

Nāj se prīje ùlijē ùje, al sàmo māslinovo ùje jēr je pūno slāžī brūdet sa māslinovīn ùjen nēgo bīlnīn, i ùndā se iskrīžā kápula, nāpravī se frīg, kà se nāpravī frīg, ùlijē se vòda, ùndā se slòžī rība, kà rība pōplivā júva po pòvršīni rībē nē trēbā vīšē līvat, i ùndā se mētnē kàko ko žēlī, a jā san vāzda vòlijā jūto jer ùndā nīje brūdet. Īšā je Józō, zēt mi Józō i Bēzer, jā nē znān znāš li tī, nāžād nēkoliko gòdīnā, i Stjēpko, nās četri. Nāšā jā òvī šta mī zòvemo brēne, nāšā īmā dēsē-pētēs kīlā, jā līpo strúgā, òčistijā svè dōk su òni dōšli, mētījā jā. Kà je vēc bilo ù dvā dīla gòtovo, jā ùndā dān kāsīku – pròvājte. Kāžē Bēzer: Brānko,

jâ bi jôš mǎlo sòli. Mòže. Kâžē Jôzo: đide, jâ bi jôš jèdnu pàpriku! Dòbro je – jâ dvî, kâ je rèkâ jèdnu, jâ ču dvî, a Stjèpko kâžē: čača, jâ bi jôš mǎlo kvàs'nē. Bì li vïrovali ni kàs'ka čorbē nije òstala, svè su pòjeli. Tò Bèzer višē pútâ kâžē: Dòbrī môj, Brânko, ùmira će se, a sjéčat ču se ònogâ brùdeta.

Prìje òmladina bila vesèlijâ, a sâ je mèni òvò svè skùčeno, vâzda glèdâš jèdnoga piváča ìl dvâ. I prìje plés, mòžda ì vï se sjéčate, plésalo bi se vâlcer, tângo, svîng, i prìja se zvâlo bùgi-vùgi, a sâ ònâ lúdâ rája sâmo rúke ù zrák, nit plêšē, nit ìšta, đì ti je plés, bôg te mázâ, dèse tìsûčâ, pètnēs tìsûčâ sâmo rúke đìžû u zrák. Prìstòjno plêšēs vâlcer, nâjbòjì plés, i svîng u dòmu. Jâ san bìjâ, nè da se fâlìn, izmežu plesáča pŕvì san bìjâ, i jâ ka bi dòšâ iz lòva u Gràdini – plés, jâ u dugìn čizman ù plēs. Jâ san bìjâ, nìsan bìjâ jáko mŕšav, ìmâ san svòjì sedandèsē ì pē kílâ, àl jâ san bìjâ ko ìgla u plésu. Vòlija san plēs nèmilo.

Branko Mataga

Nâjprvò se sádija kùpus i ònì kumpìri, ùndâ su kàs'nē dòšle pomidòre i ùndâ se sáđ'lo tó za pròdaju, i lòzòn se bävijâ, vîna je bìlo kòlko òčeš, tŕgânē, lípo je bìlo vîdit cîlâ òvâ rîka je bila pùna trúpâ ì lãžâ, i bila čista rîka, ko vòda s mòra dòlaz'la, óde mî smo ròn'li môre isprì kučē. Kraj mòsta ìmâ ko pláza pŕžinē pŕiko mòjē rikē óde i prema mèni ìstò ìmâ pláza od pŕžinē dòli u Dòhòn Gràdini. Ùndâ mî bi ìšli stàrijì, ko nije bilo kóstimâ, ìl se kùpâj u gáčican, i u bùštìnì, ìl se kùpâj u kombinetu, tàkò se kúpalo ì tò mórâš úteč da se òkùpâš, da se účtš plivât, nìsu ti dáli da se ònâj kùpâš, nègo kâ bi mâjka ì čača lègli, mi utèči ì tàkò se kùpâj. Jâ san se naučila plivât u kanálu gòri iza Gràdinē, nije mâjka nì znala jèl jâ znân pliva, tàkò nije za nìkoga znâla jèl znâ ìl nè znâ, òna dòžē ùmòrna i lègnē, a mî utèči pa se ùči plivât.

Jâ kâ bi nègdi dòšla, vèčtòn u bóln'cu, òni bi mène pòznali po govóru da san jâ ámo s Nèrètvē, đì bi gòd dòšla, prìje san ìšla u Mòstâr i Sàrajevo, i đì bi gòd dòšla, svâk bi me pòznâ. U Slávòniji san bila, òni su mèni, cùròn san bila, òni bi mèni jèdnu nôč – túkli su mi òrase, strâšno san vò'la òrase, i túkli bi mî cîlu nôč òrase, sâmo da jâ pŕičân. Svížâ in se náglasak ònâj kàko mî ámo gòvorimo.

Paulina Vištica, r. Bjeliš

Literatura:

- BARAC-GRUM, VIDA. 1993. *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*. Izdavački centar Rijeka. Rijeka.
- BEBIĆ, JOSIP. 1990. *Župa Slivno Ravno*. Crkva u svijetu. Split.
- BENIĆ, MISLAV. 2013. Fonologija i naglasak imenica u govoru mjesta Kali. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39/1. 11–68.
- BOŠNJAK BOTICA, TOMISLAVA; MENAC-MIHALIĆ, MIRA. 2006. Vokalizam i akcentuacija govora Lovreća. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32. 25–41.
- BROZOVIĆ, DALIBOR. 1963. O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata. *Filologija* 4. 45–55.
- BROZOVIĆ, DALIBOR. 1965. Štokavsko narječje. *Školski leksikon. Jezik*. Panorama. Zagreb. 265–273.
- BROZOVIĆ, DALIBOR. 1970. O Makarskom primorju kao jednom od središta jezičnohistorijske i dijalekatske konvergencije. *Makarski zbornik* 1. 381–405.
- BROZOVIĆ, DALIBOR; IVIĆ, PAVLE. 1988. *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža”. Zagreb.
- CHAMBERS, J. K.; TRUDGILL, PETER. 1998. *Dialectology*. Cambridge University Press. Cambridge.
- CRNIĆ NOVOSEL, MIRJANA. 2015. *Štokavski ikavski govori u Gorskom kotaru (fonološki i morfološki aspekt)*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Rijeka. 256 str.
- ČILAŠ, ANKICA. 2002. *Fonologija ikavskih štokavskih govora između rijeke Krke i Neretve*. Magistarski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 109 str.
- ČILAŠ ŠIMPRAGA, ANKICA. 2010. Ikavski štokavski govori između rijeke Krke i Neretve. *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji*. Ur. Lončarić, Mijo. Književni krug Split – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Split – Zagreb. 160–224.
- ĆURKOVIĆ, DIJANA. 2014. *Govor Bitelića*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Rijeka. 328 str.
- Državni zavod za statistiku. <http://www.dzs.hr/> (pristupljeno 23. svibnja 2013.)
- HALILOVIĆ, SENAHID. 1996a. Govorni tipovi u međuriječju Neretve i Rijeke dubrovačke. *Bosanskohercegovački zbornik* 7. Institut za jezik. Sarajevo.
- HALILOVIĆ, SENAHID. 1996b. O govoru Opuzena. *Studia linguistica Polono-Meridianoslavica* 8. 191–198.
- KAPOVIĆ, MATE. 2008. Razvoj hrvatske akcentuacije. *Filologija* 51. 1–39.

- KAPOVIĆ, MATE. 2015. *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*. Matica hrvatska. Zagreb. (u tisku)
- KURTOVIĆ, IVANA. 2003. *Fonološki opis mjesnih govora čakavskih mjesta koja gravitiraju Zadru, Šibeniku i Splitu*. Magistarski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 111 str.
- KURTOVIĆ BUDJA, IVANA. 2009. *Govori Makarskoga primorja (fonologija i morfologija)*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 202 str.
- LISAC, JOSIP. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskoga narječja i hrvatski govori torlačkoga narječja*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb.
- LISAC, JOSIP. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb.
- LONČARIĆ, MIJO. 1996. *Kajkavsko narječje*. Školska knjiga. Zagreb.
- LUKEŽIĆ, IVA. 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja: 1. Fonologija*. Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet – Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine. Zagreb – Rijeka – Čavle.
- MALNAR, MARIJA. 2012. *Fonološki opis čabarskih govora na frazeološkom korpusu*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 229 str.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA. 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga. Zagreb.
- MOGUŠ, MILAN. 1957. Izvještaj o istraživanju narodnih pomorskih naziva u dolini Neretve. *Ljetopis* 62. 415–417.
- ŠIMUNDIĆ, MATE. 1971. *Govor Imotske krajine i Bekije*. ANUBiH. Sarajevo.
- TOMELIĆ ĆURLIN, MARIJANA. 2009. Jezične značajke mjesnoga govora Janjine. *Croatica et Slavica Iadertina* 5. 87–96.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2006. Dobranjska prezimena i nadimci. *Folia onomastica Croatica* 15. 191–216.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2007a. Pregled toponimije dalmatinskoga i hercegovačkoga Zažablja. *Folia onomastica Croatica* 16. 289–319.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2007b. Accentual alternations in Neo-Štokavian Ijekavian Dialects of Neretvanska Krajina. *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentuation*. Ur. Kapović, Mate; Matasović, Ranko. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 199–211.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2010. Opuzenska prezimena – brojnost i postanje. *Hrvatski neretvanski zbornik* 2. Ur. Šešelj, Stjepan. Društvo Neretvana i prijatelja Neretve. Zagreb. 71–90.

- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2011a. Iz neretvanske ojkonomije: imena službenih naselja 1857. – 2001. *Hrvatski neretvanski zbornik* 3. Ur. Šešelj, Stjepan. Društvo Neretvana i prijatelja Neretve. Zagreb. 206–233.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2011b. *Antroponimija i toponimija Zažablja*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 332 str.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2012. Slivanjska naselja i prezimena. *Hrvatski neretvanski zbornik* 4. Ur. Šešelj, Stjepan. Društvo Neretvana i prijatelja Neretve. Zagreb. 128–144.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2013. Ojkonimija Neretvanske krajine. *Croatia et Slavica Iadertina* 9/1. 3–30.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2014. *Zažapska onomastika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- VUKŠA NAHOD, PERINA. 2014. *Fonologija i morfologija mjesnih govora slivanjskoga područja*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Rijeka. 374 str.
- VUKŠA NAHOD, PERINA. 2015. Naglasak imenica *e*-vrste i *i*-vrste u slivanjskim govorima. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 41/1. 163–186.

That river (rijeka/rika) we must cross - The phonology of the local dialect of Podgradina in the Neretva area

Abstract

Based on field research, this paper describes the phonological features of the local dialect of Podgradina, which belongs to the group of Slivno dialects. The river Neretva has always been the border between the Ijekavian and Ikavian dialects. However, along with the Ijekavian population from Zažablje and Popovo, Podgradina has been inhabited by an Ikavian population from the Makarska littoral and the Vrgorac region, while the Neo-Štokavian Ikavian Opuzen dialect has exerted a strong influence in recent years. Therefore, this work will define the differences between the phonological system of the Podgradina dialect and other Slivno dialects.

Ključne riječi: Slivno, Podgradina, fonologija, štokavsko narječje, istočnohercegovački dijalekt, novoštokavski ikavski dijalekt

Keywords: Slivno, Podgradina, phonology, Štokavian dialect, eastern Herzegovinian dialect, Neo-Štokavian Ikavian dialect